Selected Poetry of

AHMAD FARAZ

(Urdu text+Roman & Hindi transliteration+English poetic translation)

अहमद फ़राज़

की शायरी

احمد فراز

کی منتخب شاعری

(उर्दू, हिन्दी, रोमन लिपि व अंग्रेज़ी अनुवाद सहित)

English translation by

M.H.K. QURESHI

Poet Ahmad Faraz and publisher
Amar Varma in the office of
Star Publications Pvt. Ltd., New Delhi
in August 2003.

AHMAD FARAZ

A people's poet, who speaks in metaphors of prophecy and vision that transcend rhetroric and narrow nationalist. He is truly an international poet, a pan humanist of the rarest sort. Rare because his poems are all love poems, even when they decry, denounce, lament or accuse. He uses the sword to cut through the crap, the flag to rally the people, the horn to proclaim a new order.

This collection of the poet is being presented with text in Urdu, Hindi and Roman script— as also the lyrical translation' into English.

احمد فراز

کی منتخب شاعری

Selected Poetry of

AHMAD FARAZ

اُردو شاعری کے چند اہم انتخاب

اقبال کی شاعری

بہادر شاہ ظفر کی شاعری

غالب کی شاعری

فیض احمد فیض کی شاعری

قتیل کی شاعری

ساحر لدھیانوی کی شاعری

شکیل کی شاعری

دس اُردو شعرا کا انتخابِ کلام

.....

اِن تمام انتخابات میں اُردو کے ساتھ ساتھ انگریزی منظوم ترجمہ:۔

ہندی، اُردو، رومن رسم الخط میں یکساں پیش کیا گیا ہے۔

سٹار پبلیکشنز نئی دہلی

کی پیش کش

احمد فراز

کی منتخب شاعری

(انگریزی منظوم ترجمہ کے ساتھ)

Selected Poetry of

AHMAD FARAZ

Urdu + Roman + Hindi (Devnagri) text
with
English Lyrical Translation

by:
M.H.K. QURESHI

Selected Poetry of
AHMAD FARAZ
(Multilingual edition)
English translation by M.H.K. Qureshi
Star, New Delhi, 2004

© Star Publications New Delhi
ISBN : 81-7650-092-5

Published by:
STAR PUBLICATIONS PVT. LTD.
4/5 Asaf Ali Road, New Delhi, 110002

First Edition : 2004
Price: Rs. 350.00 (in India)
£ 14.95 (in U. K.)

Sole distributors in the U.K.:
INDIAN BOOK SHELF
55 Warren St., LONDON W1T 5NW
(Phone: 020 - 7380 0622, e-mail : indbooks@aol.com)

Photo typeset by Wasi Prints, New Delhi.

INDEX فہرست

Vāpsī	10-11	واپسی
Saca Bhī Jhūṭa Hai	12-13	سچ بھی جھوٹا ہے
Khvāb Marte Nahīṃ	14-15	خواب مَرتے نہیں
Safed Chaḋiyāṁ	16-17	سفید چھڑیاں
Mrdūd	18-21	مردُود
Mat Socho	22-25	مَت سوچو
Maiṃ Our Tū	26-27	مَیں اور تُو
Āīnā	28-29	آئینہ
Koī Bhaṭaktā Bādal	30-31	کوئی بھٹکتا بادل
Bāz-Ouqāt, Aksar Ouqāt	32-33	بعض اوقات، اکثر اوقات
Śākhe-Nihāle-Gham	34-37	شاخِ نہالِ غم
Fasale Rāyegāṁ	38-41	فصلِ رائیگاں
Chāṁnd ruktā hai.....	42-43	چاندرُکتا ہے
Pās Kyā Thā?	44-45	پاس کیا تھا؟
Āśiyāṁ Gum-Kardā	46-47	آشیاں گُم کردہ
Harf Our Hukm	48-49	حرف اور حکم
Qāsid Kabūtar	50-53	قاصد کبوتر
Pichlā Pahar	54-55	پچھلا پہر
Dūsrī Hijrat	56-57	دُوسری ہجرت
Afarīyat	58-61	عفریت
Havāoṃ Kī Baśārat	62-63	ہواؤں کی بشارت
Jāte Sāl Kī Ākhrī Śab Hai	64-67	جاتے سال کی آخری شب ہے

Bairūt	68-71	بیروت
Śāīlôk	72-75	شائیلاک
Our Tere Śahar Se.....	76-77	اور ترے شہر سے.....
Maiṃ Zindā Hūm̐	78-85	میں زندہ ہوں
Mat Qatl Karo Āvāzoṃ Ko!	86-89	مَت قتل کرو آوازوں کو
Qalam Surakharū Hai	90-95	قلم سُرخرو ہے
Qātilo!	96-105	قاتِلو!
Ye Merī Ghazleṃ, Ye Merī Nazmeṃ	105-111	یہ میری غزلیں، یہ میری نظمیں
Ham Apne Khvāb Kyoṃ Beceṃ	112-117	ہم اپنے خواب کیوں بیچیں
Nārman Moir	118-123	نارمن موئر
Gūṅgī Koyaleṃ	124-129	گونگی کوئلیں

یہ میری غزلیں، یہ میری نظمیں تمام تیری حکایتیں ہیں
یہ تذکرے تیرے لُطف کے ہیں یہ شعر تیری شکایتیں ہیں

میں سب تری نذر کر رہا ہوں
یہ اُن زمانوں کی ساعتیں ہیں

——اس مجموعہ میں سے

Vāpsī

usane kahā
suna
ahada nibhāne kī khātira mata ānā
ahada nibhāne vāle aksara
majabūrī yā mahajūrī kī thakana se lauṭā karate haiṃ

tuma jāo
aura dariyā dariyā pyāsa bujhāo
jina āṁkhoṃ meṃ ḍūbo
jisa dila meṃ bhī utaro
merī jalana āvāza na degī
lekina jaba merī cāhata
aura merī khvāhiśa kala lau
itanī teza aura itanī uūṁcī ho jāe
jaba dila ro de
taba lauṭa ānā

واپسی

اُس نے کہا
سُن
عہد نبھانے کی خاطر مَت آنا
عہد نبھانے والے اکثر
مجبُوری یا مہجوری کی تھکن سے لوٹا کرتے ہیں

تم جاؤ
اور دریا دریا پیاس بُجھاؤ
جن آنکھوں میں ڈوبو
جس دل میں بھی اُترو
میری جلن آواز نہ دے گی
لیکن جب میری چاہت
اور میری خواہش کی لَو
اتنی تیز اور اتنی اُونچی ہو جائے
جب دل رو دے
تب لوٹ آنا

• • •

Saca Bhī Jhūṭā Hai

saca bhī jhūṭā hai ki
usake bhī kaī cehare haiṃ

eka ceharā ki tere qurba kī sāata meṃ mujhe
na koī khvāhiśa-e-āghauśa rahī
aura na tamannā-e-visāla

eka ceharā ki
tere jisma kī hurmata kī qasama khāke
hara ika dīdā-e-maśkūka samajhātā rahā
āsamānoṃ ke sahīfoṃ se utāre hue
alfāza ko doharātā rahā

eka ceharā
ki tere pāsa se uṭhā hūṁ
to khuda socatā hūṁ
ki mirā sarda lahū
garmī-e-śauqa se aura ātiśa-e-maharūmī se
kyoṃ phuṅkatā hai.....
aura badana
naśe ke ālama meṃ bhī kyoṃ dukhatā hai

* * *

سچ بھی جھوٹا ہے

سچ بھی جھوٹا ہے کہ
اس کے بھی کئی چہرے ہیں
ایک چہرہ کہ تیرے قرب کی ساعت میں مجھے
نہ کوئی خواہشِ آغوش رہی
اور نہ تمنائے وصال
ایک چہرہ کہ
تیرے جسم کی حُرمت کی قسم کھا کے
ہر اک دیدۂ مشکوک سمجھاتا رہا
آسمانوں کے صحیفوں سے اتارے ہوئے
الفاظ کو دوہراتا رہا
ایک چہرہ
کہ تیرے پاس سے اٹھا ہوں
تو خود سوچتا ہوں
کہ مرا سرد لہو
گرمیٔ شوق سے اور آتشِ محرومی سے
کیوں پھُنکتا ہے
اور بدن
نشے کے عالم میں بھی کیوں دُکھتا ہے

• • •

Khvāb Marte Nahīṃ

khvāba marate nahīṃ
khvāba dila haiṃ na āṁkheṃ na sāṁseṃ ki jo
rezā-rezā hue to bikhara jāyeṅge
jisma kī mauta se ye bhī mara jāyeṅge
khvāba marate nahīṃ

khvāba to rośanī haiṃ navā haiṃ havā haiṃ
jo kāle pahāḍoṃ se rukate nahīṃ
zulma ke dojakhoṃ se bhī phukate nahīṃ
rośanī aura navā aura havā ke allama
maqataloṃ meṃ pahuñca kara bhī jhukate nahīṃ

khvāba to harfa haiṃ
khvāba to nūra haiṃ
khvāba suqarāta haiṃ
khvāba maṃsūra haiṃ

* * *

خواب مَرتے نہیں

خواب مرتے نہیں
خواب دل ہیں نہ آنکھیں نہ سانسیں کہ جو
ریزہ ریزہ ہوئے تو بکھر جائیں گے
جسم کی موت سے یہ بھی مر جائیں گے
خواب مرتے نہیں

خواب تو روشنی ہیں نوا ہیں ہوا ہیں
جو کالے پہاڑوں سے رُکتے نہیں
ظلم کے دوزخوں سے بھی پھُنکتے نہیں
روشنی اور نَوا اور ہوا کے علَم
مقتلوں میں پہنچ کر بھی جھُکتے نہیں

خواب تو حرف ہیں
خواب تو نُور ہیں
خواب سقراط ہیں
خواب منصور ہیں

• • •

Safed Chadiyāṁ

janama kā aṁdhā
jo soca aura saca ke rāstoṃ para
kabhī kabhī koī khvāba dekhe
to khvāba meṃ bhī azāba dekhe

ye śāharāhe hayāta jisa para
hazārahā qāfile ravāṁ haiṃ
sabhī kī āṁkheṃ
hara eka kā dila
sabhī ke raste
sabhī kī mañzila
isī hujūme kuśāṁ kuśāṁ meṃ
tamāma ceharoṃ kī dāstāṁ meṃ
taraba ke lamhe
dukhoṃ kī ghadiyāṁ
mirā qabīlā safeda chadiyāṁ

* * *

سفید چھڑیاں

جنم کا اندھا
جو سوچ اور سچ کے راستوں پر
کبھی کبھی کوئی خواب دیکھے
تو خواب میں بھی عذاب دیکھے

یہ شاہراہِ حیات جس پر
ہزار ہا قافلے رواں ہیں
سبھی کی آنکھیں
ہر ایک کا دِل
سبھی کے رستے
سبھی کی منزل
اسی ہجومِ کشاں کشاں میں
تمام چہروں کی داستاں میں
طرب کے لمحے
دکھوں کی گھڑیاں
مرا قبیلہ سفید چھڑیاں

• • •

Mardūd

ai khudā haspatāloṃ meṃ bhī
aba mire khūna kī koī qīmata nahīṃ hai
kisī ko bhī mere lahū kī zarūrata nahīṃ hai

maiṃ apane badana meṃ
(kaī khūna kī botaleṃ beca kara bhī)
abhī taka lahū ke kaṭore liye
subaha dama
isa tavaqqo pe ghara se nikalatā hūṁ
śāyada.....
magara śāma ko be-samara lauṭatā hūṁ
usī ghara meṃ
jisa meṃ mire khūna ke lothaḏe
kulabulāte hue

مردُود

اے خُدا ہسپتالوں میں بھی
اب مرے خون کی کوئی قیمت نہیں ہے
کسی کو بھی میرے لہو کی ضرورت نہیں ہے

میں اپنے بدن میں
(کئی خون کی بوتلیں بیچ کر بھی)
ابھی تک لہو کے کٹورے لیے
صبح دم
اس توقع پہ گھر سے نکلتا ہوں
شاید.....

مگر شام کو بے ثمر لوٹتا ہوں
اسی گھر میں
جس میں مرے خون کے لوتھڑے

jiraā-e-śīra aura pārā-e-nāna kī ārazū meṃ
mirā rāstā dekhate haiṃ
maiṃ hara roza
hara vārḍa ko
mulatajī jisma se dekhatā hūṁ
magara ḍākṭara mujha se kahate haiṃ
maradūda
aba tere khunnāba meṃ
zindagī kī harārata nahīṃ hai

khudāyā.
maiṃ kaise batāuūṁ unheṃ
khūṁ farośī zarūrata hai merī
tijārata nahīṃ hai

کلبلاتے ہوئے
جرعۂ شیر اور پارۂ نان کی آرزو میں
مرا راستہ دیکھتے ہیں

میں ہر روز
ہر وارڈ کو
ملتجی جسم سے دیکھتا ہوں
مگر ڈاکٹر مجھ سے کہتے ہیں
مردُود
اب تیرے خوناب میں
زندگی کی حرارت نہیں ہے

خُدایا!
میں کیسے بتاؤں انہیں
خوں فروشی ضرورت ہے میری
تجارت نہیں ہے

• • •

Mat Socho

aura usane
mire sāghara meṃ
maya-e-surkha unḍelī to kahā
mata soco.
tuma yahāṁ āe ho
isa mulka ke, isa śahara ke
isa hajalā-e-taskīṃ meṃ jahāṁ
saba ke saba raqsa kināṃ
naghamā balaba.

masta adā.....mata soco
jāgatī rāta
ke cehare pe hai khuśbū kī ridā
mata soco
tuma bhī kyā loga ho
paradesa bhī āte ho

مَت سوچو

اور اُس نے
مرے ساغر میں
مئے سُرخ انڈیلی، تو کہا
مَت سوچو۔!
تم یہاں آئے ہو
اس ملک کے، اس شہر کے
اس حجلۂ تسکیں میں جہاں
سب کے سب رقص کناں
نغمہ بلب

مست ادا.....مت سوچو
جاگتی رات
کے چہرے پہ ہے خوشبو کی رِدا
مت سوچو
تم بھی کیا لوگ ہو
پردیس بھی آتے ہو
تو لے آتے ہو

to le āte ho
bīmāra śaba-o-roza-o-dila afagāra
azīzāne vatana kī yādeṃ
apanī zaulīdā-o-bosīdā qamīsoṃ kī taraha
jinake dhabboṃ ko to
khudakāra maśīneṃ bhī nahīṃ dho sakatīṃ
ye jo zaṅgāra haiṃ ghurbata ke
khada-āzāra jo tārīkiyāṁ zahanoṃ kī haiṃ
ārāiśeṃ jismoṃ kī haiṃ
isa taraha sambhāle hue phirate ho
ki jaise ye tumhāre dila-o-jāṁ hoṃ
isa ghaḍī tuma ho jahāṁ
mamlikata khvāba nahīṃ, yā kisī soca kā giradāba nahīṃ
zindagī maya kī taraha
śokha hai tarrāra hai
zoharāba nahīṃ
apane kaśkūla ko dahalīza pe rakha āo
ki darīvazā-garī
isa jagaha śāmila-e-ādāba nahīṃ

بیمار شب و روز و دل انگار
عزیزانِ وطن کی یادیں
اپنی ژولیدہ و بوسیدہ قمیصوں کی طرح
جن کے دھبّوں کو تو
خودکار مشینیں بھی نہیں دھو سکتیں

یہ جو زنگار ہیں غربت کے
خود آزاد جو تاریکیاں ذہنوں کی ہیں
آرائشیں جسموں کی ہیں
اس طرح سنبھالے ہوئے پھرتے ہو
کہ جیسے یہ تمہارے دل و جاں ہوں
اس گھڑی تم ہو جہاں
مملکتِ خواب نہیں۔ یا کسی سوچ کا گرداب نہیں

زندگی مے کی طرح
شوخ ہے طرّار ہے
زہراب نہیں
اپنے کشکول کو دہلیز پہ رکھ آؤ
کہ دریوزہ گری
اِس جگہ شامِل آداب نہیں

• • •

Maiṃ Our Tū

roza jaba dhūpa pahāḋoṃ se utarane lagatī
koī ghuṭatā huā baḋhatā huā bekala sāyā
eka dīvāra se kahatā ki mire sātha calo

aura zañjīre-rifāqata se gurezāṁ dīvāra
apane pandāra ke naśe meṃ sadā usatādā
khvāhiśe hamadame dairīnā pe haṃsa detī thī

kauna dīvāra kisī sāe ke hamarāha calī
kauna dīvāra hameśā magara usatādā rahī
vaqta dīvāra kā sāthī hai na sāe kā rafīqa

aura aba saṅgo gulo-khiśta ke malbe ke tale
usī dīvāra kā pandāra hai rezā-rezā
dhūpa nikalī hai magara jāne kahāṁ hai sāyā

• • •

مَیں اور تُو

روز جب دھوپ پہاڑوں سے اترنے لگتی
کوئی گھٹتا ہُوا بڑھتا ہُوا بیکل سَایہ
ایک دیوار سے کہتا کہ مرے ساتھ چَلو

اور زنجیرِ رفاقت سے گریزاں دیوار
اپنے پندار کے نشے میں سدا استادہ
خواہشِ ہمدمِ دیرینہ پہ ہنس دیتی تھی

کون دیوار کِسی سائے کہ ہمراہ چلی
کون دیوار ہمیشہ مگر استادہ رہی
وقت دیوار کا ساتھی ہے نہ سائے کا رفیق

اوراب سنگ وگل وخِشت کے ملبے کے تلے
اسی دیوار کا پندار ہے ریزہ ریزہ
دھوپ نکلی ہے مگر جانے کہاں ہے سایہ

• • •

Āīnā

tujha se bichaḍā hūṁ to āja āyā mujhe apanā khayāla
eka qatarā bhī nahīṃ bāqī ki hoṃ palkeṃ to nama
merī āṁkhoṃ ke samundara kauna saharā pī gae
eka āṁsū ko tarasatī hai mirī taqarībe-ghama

maiṃ na ro pāyā to socā muskurā kara dekha lūṁ
śāyada usa bejāna paikara meṃ koī zindā ho khvāba
para laboṃ ke tana barahanā śākhcoṃ para aba kahāṁ
muskurāhaṭa ke śagūfe khandā-e-dila ke gulāba

kitanā vīrāṁ ho cukā hai merī hastī kā jamāla
tujha se bichaḍā hūṁ to āja āyā mujhe apanā khayāla

* * *

آئینہ

تجھ سے بچھڑا ہوں تو آج آیا مجھے اپنا خیال
ایک قطرہ بھی نہیں باقی کہ ہوں پلکیں تو نم
میری آنکھوں کے سمندر کون صحرا پی گئے
ایک آنسو کو ترستی ہے مری تقریبِ غم

میں نہ رو پایا تو سوچا مسکرا کر دیکھ لوں
شاید اس بے جان پیکر میں کوئی زندہ ہو خواب
پر لبوں کے تن برہنہ شاخچوں پر اب کہاں
مسکراہٹ کے شگوفے خندۂ دل کے گلاب

کتنا ویراں ہو چکا ہے میری ہستی کا جمال
تجھ سے بچھڑا ہوں تو آج آیا مجھے اپنا خیال

• • •

Koī Bhaṭaktā Bādal

dūra ika śahara se jaba koī bhaṭakatā bādala
merī jalatī huī bastī kī tarafa āyegā

kitanī hasarata se use dekheṅgī pyāsī āṁkheṃ
aura vo vaqta kī māninda guzara jāyegā

jāne kisa soca meṃ kho jāyegī dila kī duniyā
jāne kyā kyā mujhe bītā huā yāda āyegā

aura usa śahara kā be-faiza bhaṭakatā bādala
darda kī āga ko phailā ke calā jāyegā

• • •

کوئی بھٹکتا بادل

دُور اِک شہر سے جب کوئی بھٹکتا بادل
میری جلتی ہوئی بستی کی طرف آئے گا

کتنی حسرت سے اسے دیکھیں گی پیاسی آنکھیں
اور وہ وقت کی مانند گزر جائے گا

جانے کس سوچ میں کھو جائے گی دل کی دنیا
جانے کیا کیا مجھے بیتا ہُوا یاد آئے گا

اور اس شہر کا بے فیض بھٹکتا بادل
درد کی آگ کو پھَیلا کے چلا جائے گا

• • •

Bāz-Ouqāt, Aksar Ouqāt

bhūla jāeṃ to āja behatara hai
silasile qurba ke judāī ke
bujha cukīṃ khvāhiśoṃ kī qandīleṃ
luṭa cuke śahara āśanāī ke

rāyegāṁ sāatoṃ se kyā lenā
zakhma hoṃ phūla hoṃ sitāre hoṃ
mausamoṃ ko hisāba kyā rakhanā
jisa ne jaise bhī adina guzāre hoṃ

zindagī se śikāyateṃ kaisī
aba nahīṃ haiṃ, agara gile the kabhī
bhūla jāyeṃ ki jo huā so huā
bhūla jāyeṃ ki hama mile the kabhī

aksara auqāta cāhane para bhī
fāsaloṃ meṃ kamī nahīṃ hotī
bāza auqāta jāne vāloṃ kī
vāpasī se khuśī nahīṃ hotī

* * *

بعض اوقات، اکثر اوقات

بھول جائیں تو آج بہتر ہے
سِلسلے قرب کے جدائی کے
بُجھ چُکیں خواہشوں کی قندیلیں
لُٹ چکے شہر آشنائی کے

رائیگاں ساعتوں سے کیا لینا
زخم ہوں پھول ہوں ستارے ہوں
موسموں کا حساب کیا رکھنا
جس نے جیسے بھی دن گذارے ہوں

زندگی سے شکایتیں کیسی
اب نہیں ہیں اگر گِلے تھے کبھی
بھول جائیں کہ جو ہوا سو ہوا
بھول جائیں کہ ہم مِلے تھے کبھی

اکثر اوقات چاہنے پر بھی
فاصلوں میں کمی نہیں ہوتی
بعض اوقات جانے والوں کی
واپسی سے خوشی نہیں ہوتی

• • •

Śākhe-Nihāle-Gham

maiṃ eka barga-e-khizāṁ kī māninda
kaba se śākhe-nihāle-ghama para
larazatā rahā hūṁ

mujhe abhī taka hai yāda vo jāṁ-fugāra sāata
ki jaba bahāroṃ kī ākharī śāma
mujha se kucha yūṁ lipaṭa ke roī
ki jaise aba umra bhara na dekhegā
hama meṃ eka dūsare ko koī

vo rāta kitanī kaḏī thī
jaba āṁdhiyoṃ ke śabe-khūṃ se
bū-e-gula bhī lahū lahū thī
sahara huī jaba to peḏa yoṃ khuśka-o-zarda rū the
ki jaise maqatala meṃ mere bichaḏe hue rafīqoṃ kī

شاخِ نہالِ غم

میں ایک برگِ خزاں کی مانند
کب سے شاخِ نہالِ غم پر
لرز رہا ہوں

مجھے ابھی تک ہے یاد، وہ جاں فگار ساعت
کہ جب بہاروں کی آخری شام
مجھ سے کچھ یوں لپٹ کے روئی
کہ جیسے اب عمر بھی نہ دیکھے گا
ہم میں ایک دوسرے کو کوئی

وہ رات کتنی کڑی تھی
جب آندھیوں کے شبِ خوں سے
بُوئے گل بھی لہولہو تھی
سحر ہوئی جب تو پیڑ یوں خشک و زرد رُو تھے
کہ جیسے مقتل میں میرے بچھڑے ہوئے رفیقوں کی
زخم خوردہ برہنہ لاشیں
گڑی ہوئی ہوں

zakhma khurdā birahanā lāśeṃ
gaḍī huī hoṃ
maiṃ jānatā thā
ki jaba ye bojhala aśajāra
jina kī kohanā jaḍeṃ zamīna kī amīqa gaharāiyoṃ meṃ
barasoṃ se jāgazīṃ thīṃ
hujūme sara sara meṃ canda lamhe ye aistāvā na raha sake to
maiṃ eka barga-e-khizāṁ bhī
śākhe-nihāle-ghama para raha sakūṁgā

vo eka pala thā ki eka ruta thī
magara mire vāste bahuta thī
mujhe khabara hai ki kala bahāroṃ kī avvalīna subha
phira se be-barga-o-bāra śākhoṃ ko
zindagī kī naī qabāyeṃ atā karegī
magara mirā dila dhaḍaka rahā hai
mujhe, jise āṁdhiyoṃ kī yoriśa
khizāṁ ke tūfāṁ na chū sake the
kahīṃ nasīma-e-bahāra, śākhe nihāle ghama se
judā na kara de

میں جانتا تھا
کہ جب یہ بوجھل اشجار
جن کی کہنہ جڑیں زمیں کی عمیق گہرائیوں میں
برسوں سے جاگزیں تھیں
ہجومِ صرصر میں چند لمحے یہ ایستادہ نہ رہ سکے تو
میں ایک برگِ خزاں بھی
شاخِ نہالِ غم پر رہ سکوں گا

وہ ایک پل تھا کہ ایک رُت تھی
مگر مرے واسطے بہت تھی
مجھے خبر ہے کہ کل بہاروں کی اوّلیں صبح
پھر سے بے برگ و بار شاخوں کو
زندگی کی نئی قبائیں عطا کرے گی

مگر مرا دل دھڑک رہا ہے
مجھے، جسے آندھیوں کی یورش
خزاں کے طوفاں نہ چھو سکے تھے
کہیں نسیمِ بہار — شاخِ نہالِ غم سے
جُدا نہ کر دے

• • •

Fasale Rāyegāṁ

zindagī ke khvāba fasale-rāyegāṁ
to darīdā dila meṃ āśufatā bayāṁ
zindagī ke khvāba-fasale rāyegāṁ

rāyegāṁ hara darda ke sūraja kī dhūpa
ābale hāthoṃ ke māthoṃ kā arqa
gesuoṃ ke abra hoṇṭoṃ kī śafaqa
mere dila kī āga terā raṅga rūpa
rāyegāṁ khūne vafā kī nadiyāṁ
kuśta-e-be-hāsila kā hāsila niśāṁ

āṁsuoṃ kī jhīla do paharoṃ kī lū
jisma śala ehasāsa murdā lahū
cāra jāniba reta kī ṭīle ravāṁ
koī nohā-gara, na koī caśma nama

فصلِ رائیگاں

زندگی کے خواب فصلِ رائیگاں
تو دریدہ دل میں آشفتہ بیاں
زندگی کے خوابِ فصلِ رائیگاں

رائیگاں ہر درد کے سورج کی دُھوپ
آبلے ہاتھوں کے ماتھوں کا عرق
گیسوؤں کے ابر ہونٹوں کی شفق
میرے دل کی آگ تیرا رنگ روپ
رائیگاں خونِ وفا کی ندیاں
کشتِ بے حاصل کا حاصل بے نشاں

آنسوؤں کی جھیل دوپہروں کی لُو
جسم شل احساس مُردہ دل لہُو
چار جانب ریت کے ٹیلے رواں
کوئی نوحہ گر نہ کوئی چشم نم

sirfa hama, tū bhī kahāṁ maiṃ bhī kahāṁ
jaise vīrāne meṃ lāśeṃ be-amāṁ
be-kafana, be-gaura, rizaqe kara-gusāṁ
aura ye yādeṃ bhī kucha lamhoṃ kī haiṃ
jisa taraha saharā meṃ qadameṃ ke niśāṁ
jisa taraha tāziyatī khāamośiyāṁ

صِرف ہم، تُو بھی کہاں مَیں بھی کہاں
جیسے ویرانے میں لاشیں بے اماں
بے کفن، بے گور، رزقِ کرگساں
اور یہ یادیں بھی کچھ لمحوں کی ہیں
جس طرح صحرا میں قدموں کے نشاں
جس طرح تعزیتی خاموشیاں

• • •

○

cāṁda rukatā hai na ātī hai sabā zindāṁ ke pāsa
kauna le jāe mire nāme mire jānāṁ ke pāsa

aba bajuza tarka-e-vafā koī khayāla ātā nahīṃ
aba koī hīlā nahīṃ śāyada dile nādāṁ ke pāsa

canda yādeṃ nohā-gara haiṃ khīmā-e-dila ke qarība
canda tasvīreṃ jhalakatī haiṃ safe-mazagāṁ ke pāsa

śahara vāle saba amīra-e-śahara kī majalisa meṃ haiṃ
kauna āyegā gharība-e-śahara nā purasāṁ ke pāsa?

loga kyoṃ karate haiṃ aba cārā-garī ke tazakire
aba bajuza harfa-e-tasallī kyā hai ghama-khvāroṃ ke pāsa?

* * *

○

چاند رُکتا ہے نہ آتی ہے صبا زِنداں کے پاس
کون لے جائے مرے نامے مرے جاناں کے پاس

اب بجز ترکِ وفا کوئی خیال آتا نہیں
اب کوئی حِیلہ نہیں شاید دلِ ناداں کے پاس

چند یادیں نوحہ گر ہیں خیمۂ دِل کے قریب
چند تصویریں جھلکتی ہیں صفِ مژگاں کے پاس

شہر والے سب امیرِ شہر کی مجلس میں ہیں
کون آئے گا غریبِ شہرِ ناپُرساں کے پاس؟

لوگ کیوں کرتے ہیں اب چارہ گری کے تذکرے
اب بجُز حرفِ تسلّی کیا ہے غم خواراں کے پاس؟

• • •

Pās Kyā Thā?

pāsa kyā thā ki lūṭatī duniyā?
hama to kala bhī the be-saro-sāmāṁ

āja dīvāra khica gaī hai agara
śahara kala bhī thā sūrata-e-zindāṇ

kaba mayassara huā thā roza-e-visāla?
kaba muqaddara na thī śabe-hijarāṃ?

ika matā-e-sukhana thī pāsa apan
eka sāze-vafā thā daulata-e-jāṁ

aba bhī khuśa-bakhta haiṃ tire vahaśī
aba bhī khuśa-vaqta haiṃ tire nādāṁ

darda qāima hai yāda bāqī ha
ika aterī dīda china gaī jānāṁ

* * *

پاس کیا تھا؟

پاس کیا تھا کہ لُوٹتی دُنیا؟
ہم تو کل بھی تھے بے سروساماں

آج دِیوار کھِچ گئی ہے اگر
شہر کل بھی تھا صُورتِ زنداں

کب میسّر ہُوا تھا روزِ وصال؟
کب مقدّر نہ تھی شبِ ہجراں؟

اِک متاعِ سُخن تھی پاس اپنے
ایک سازِ وفا تھا دولتِ جاں

اب بھی خوش بخت ہیں ترے وحشی
اب بھی خوش وقت ہیں ترے ناداں

درد قائم ہے یاد باقی ہے
اِک تری دید چھِن گئی جاناں

• • •

Āśiyāṁ Gum-Kardā

ajaba mañzara svāde-śāma ke āṁkhoṃ meṃ phirate haiṃ
havā sūraja kī maśāla ko jalātī hai bujhātī hai

ufaqa para kitanī tasvīreṃ ubharatī haiṃ bikharatī haiṃ
śafaqa meṃ āśanā ceharoṃ kī raṅgata phaila jātī hai

to dāmāne-nazara meṃ be-muhābā phūla khilate haiṃ
to jaise jū-e-bāre yāde-yārāṁ gunagunātī hai

vo hamadama mujha ko hairāna-o-pareśāna ḍhūṁḍhate hoṅge
ki jina kī maharabāṁ āṁkhoṃ meṃ śabanama jhilamilātī hai

qafasa meṃ rauzane dīvāra-o-zakhme dara nahīṃ lekina
navāye tāīrāne-āśiyāṁ guma kardā ātī hai

آشیاں گُم کردہ

عجب منظر سوادِ شام کے آنکھوں میں پھِرتے ہیں
ہَوا سُورج کی مشعل کو جلاتی ہے بُجھاتی ہے

اُفق پر کتنی تصویریں اُبھرتی ہیں بِکھرتی ہیں
شفق میں آشنا چہروں کی رنگت پھیل جاتی ہے

تو دامانِ نظر میں بے محابا پھُول کھلتے ہیں
تو جیسے جوئبارِ یادِ یاراں گنگناتی ہے

وہ ہمدم مجھ کو حیران و پریشاں ڈھونڈتے ہوں گے
کہ جِن کی مہرباں آنکھوں میں شبنم جھلملاتی ہے

قفس میں روزنِ دیوار و زخمِ در نہیں لیکن
نوائے طائرانِ آشیاں گُم کردہ آتی ہے

• • •

Harf Our Hukm

śāyara dīvānā alabelā
be-dara be-darabāra akelā
harfa-garī mazahaba usa kā hai
duniyā kā dukha saba usa kā hai
saca kahatā hai dukha sahatā hai
dukha sahatā hai saca kahatā hai

āmira ke lākhoṃ darabārī
usa se khāīfa khalqata sārī
tabala-o-alma śamaśīra usī kī
khvāba usa ke tābīra usī kī
phira bhī śāyara se ḍaratā hai
sacce harfoṃ se maratā hai

حرف اور حکم

شاعر دیوانہ البیلا
بے در بے دربار اکیلا
حرف گری مذہب اس کا ہے
دُنیا کا دُکھ سب اس کا ہے
سچ کہتا ہے دُکھ سہتا ہے
دُکھ سہتا ہے سچ کہتا ہے

آمِر کے لاکھوں درباری
اُس سے خائف خلقت ساری
طبل و علم شمشیر اُسی کی
خواب اُس کے تعبیر اُسی کی
پھر بھی شاعر سے ڈرتا ہے
سچّے حرفوں سے مرتا ہے

• • •

Qāsid Kabūtar

ye lahū

jisa se mire

śaharoṃ ke sāre rāste

gulagūṁ haiṃ

aura hara pairahana kā raṅga unnābī hai

kala ke mausamoṃ

aura āne vāle

sūrajoṃ

kā zamazamā gara hai

calo tuma ne to

kālī surakhiyāṁ

miqarāza kara ḍālīṃ

sukhana nakhacīra kara ḍāle

qalama zañjīra kara ḍāle

قاصد کبوتر

یہ لہو
جس سے مرے
شہروں کے سارے راستے
گُلگوں ہیں
اور ہر پیرہن کا رنگ عُنّابی ہے
کل کے موسموں
اور آنے والے
سُورجوں
کا زمزمہ گر ہے

چلو تم نے تو
کالی سُرخیاں
مقراض کر ڈالیں
سخن نخچیر کر ڈالے
قلم زنجیر کر ڈالے

magara aba una havāoṃ ko bhī roko

jo tumhāre maqataloṃ kī lāliyāṁ

aura tāzā khūṁ kī khuśbūaiṃ

aura una kī āvāzeṃ lie

galiyoṃ se

bāzāroṃ se

śāhirāhoṃ se hokara

hara tarafa

qariyā-ba-qariyā

phailatī jātī hai

nādāno.

havāyeṃ nāmā-bara banatī haiṃ

jaba qāsida kabūtara qaida hote haiṃ

* * *

مگر اب اُن ہواؤں کو بھی روکو
جو تمہارے مقتلوں کی لالیاں
اور تازہ خُوں کی خوشبوئیں
اور ان کی آوازیں لیے
گلیوں سے
بازاروں سے
شاہراہوں سے ہو کر
ہر طرف
قریہ بہ قریہ
پھیلتی جاتی ہیں

نادانو!
ہوائیں نامہ بر بنتی ہیں
جب قاصد کبوتر قید ہوتے ہیں

• • •

Pichlā Pahar

na kahīṃ śahare maharabāṁ kī havā
na koī yāre hamadama-o-damasāza
na sare-bāma zulfe āvārā
na sare rāha caśma-e-fitanā tarāza
na kahīṃ kūe-cāka dāmānāṁ
na kahīṃ rū-e-dostāne farāza
na koī baite-bedila-o-ghāliba
na koī śaire hāfize śīrāza
na koī śamā kuśtā-e-śaba hai
na koī aṃdalībe sīnā gadāza

khilvata-e-ghama na bazme rusavāī
na savāle talaba na arze niyāza
cāra sū ika fasīle-be-dara hai
cāra jāniba hisāre be-aṃdāza
nīnda ke tāīrāne-be-paravā
śākhe mizagāṁ se kara gae paravāza
aisī vīrāniyoṃ se ghabarākara
jaba uṭhātā hūṁ terī yāda kā sāza
toḍa detī hai silasile sāre
paharādāroṃ kī badanumā āvāza

* * *

پچھلا پہر

نہ کہیں شہرِ مہرباں کی ہوا
نہ کوئی یارِ ہمدم و دمساز

نہ سرِ بام زُلفِ آوارہ
نہ سرِ راہ چشمِ فتنہ طراز

نہ کہیں کُوئے چاک داماناں
نہ کہیں رُوئے دوستانِ فراز

نہ کوئی بیتِ بیدل و غالب
نہ کوئی شعرِ حافظِ شیراز

نہ کوئی شمع کشتۂ شب ہے
نہ کوئی عندلیبِ سینہ گداز

خلوتِ غم نہ بزمِ رُسوائی
نہ سوالِ طلب نہ عرضِ نیاز

چارسُو اک فصیلِ بے در ہے
چار جانب حصارِ بے انداز

نیند کے طائرانِ بے پروا
شاخِ مژگاں سے کر گئے پرواز

ایسی ویرانیوں سے گھبرا کر
جب اُٹھاتا ہوں تیری یاد کا ساز

توڑ دیتی ہے سلسلے سارے
پہرہ داروں کی بدنُما آواز

• • •

Dūsrī Hijrat

phira mire makkā se paighambara
hijarata karake calā gayā hai
aura aba phira se
kābā ke rama khurdā buta
asanāma-e-talāī
apanī apanī masanada para ā beṭhe haiṃ
saca kā lahū
una ke qadamoṃ meṃ
unnābī qālīna kī sūrata bichā huā hai
kamakhvābī khemoṃ ke aṃdara
bazma-e-harīfāṁ phira sajatī hai
kizba-o-riyā kī dafa bajatī hai

* * *

دُوسری ہجرت

پھر مرے مکّہ سے پیغمبر
ہجرت کر کے چلا گیا ہے
اور اب پھِر سے
کعبہ کے رَم خُوردہ بُت
اصنامِ طلائی
اپنی اپنی مسند پر آ بیٹھے ہیں

سچ کا لہُو
اُن کے قدموں میں
عُنّابی قالین کی صُورت بچھا ہُوا ہے
کمخوابی خیموں کے اندر
بزمِ حریفاں پھر سجتی ہے
کِذب و ریا کی دَف بجتی ہے

• • •

Afarīyat

khaufazadā māyeṃ
baccoṃ ko sīnoṃ se lipaṭāe
thara thara kāṁpa rahī haiṃ

bastī vāle kahate haiṃ
barasoṃ se
isa qariyā meṃ
ika ādamakhora afarīyata hai
jisa ke bahuta se cehare haiṃ
aura jisa ghara meṃ bhī
kisī sadā kī śamā jale
yā kisī duā kā phūla khile
vo subha se pahale
sāre ghara ko khā jātā hai

kitanī bāra kaī
dila vāle

عفریت

خوفزدہ مائیں
بچوں کو سینوں سے لپٹائے
تھر تھر کانپ رہی ہیں

بستی والے کہتے ہیں
برسوں سے
اس قریہ میں
اک آدم خور عفریت ہے
جس کے بہت سے چہرے ہیں
اور جس گھر میں بھی
کِسی صدا کی شمع جلے
یا کِسی دُعا کا پھُول کھلے
وہ صبح سے پہلے
سارے گھر کو کھا جاتا ہے

کتنی بار کئی
دل والے
اپنے دکھی سینوں میں غم کے جگر جگر انگارے

apane dukhī sīnoṃ meṃ ghama ke jagara jagara aṃgāre
aura zakhmī āṁkhoṃ meṃ
jagamaga jagamaga tāre lekara
usa afarīyata kī khoja meṃ nikale

lekina agalī śāma
isa ṭeḍhī tirchī pagaḍaṇḍī para
jo kāle sāṁpoṃ
aura pīle kāṁṭoṃ vāle
jaṅgala ko jātī hai
unake sara
unake bāzū
unakī āṁkheṃ
lahū luhāna
aura alaga alaga aura ṭukaḍe ṭukaḍe milī haiṃ

usa mañzara kī dīda se aba taka
bastī vāloṃ ke
muṁha para
aura āṁkhoṃ para
khuda unake apane hātha dhare haiṃ

* * *

اور زخمی آنکھوں میں
جگمگ جگمگ تارے لے کر
اس عفریت کی کھوج میں نکلے

لیکن اگلی شام
اس ٹیڑھی ترچھی پگڈنڈی پر
جو کالے سانپوں
اور پیلے کانٹوں والے
جنگل کو جاتی ہے
اُن کے سر
اُن کے بازو
اُن کی آنکھیں
لہولہان
اور الگ الگ اور ٹکڑے ٹکڑے ملی ہیں

اس منظر کی دید سے اب تک
بستی والوں کے
مُنہ پر
اور آنکھوں پر
خود اُن کے اپنے ہاتھ دھرے ہیں

• • •

Havāoṃ Kī Baśārat

tamāma māoṃ ke hoṇṭa patthara haiṃ
aura āṁkhoṃ meṃ zakhma haiṃ
aura dila tapakate haiṃ
rāta kahatī hai
unake beṭoṃ ko
śaba gae
canda laśakarī
sātha le gae the

to aba talaka una kī vāpasī kī khabara nahīṃ hai
na vāpasī kā gumāna rakhanā
havāyeṃ sahame hue cirāghoṃ se kaha gaī thīṃ

aura āne vālī rutoṃ ke āghāza taka
tumhāre nasība meṃ rośanī kā koī safara nahīṃ hai
ye māyeṃ patthara banī raheṅgī
aura unake āṁsū jame raheṅge
aura unakī āheṃ thamī raheṅgī
na jī sakeṅge
na mara sakeṅge

ہواؤں کی بشارت

تمام ماؤں کے ہونٹ پتھر ہیں
اور آنکھوں میں زخم ہیں
اور دل تپکتے ہیں
رات کہتی ہے
اُن کے بیٹوں کو
شب گئے
چند لشکری
ساتھ لے گئے تھے
تو اب تلک اُن کی واپسی کی خبر نہیں ہے
نہ واپسی کا گمان رکھنا
ہوائیں سہمے ہوئے چراغوں سے کہہ گئی تھیں
اور آنے والی رُتوں کے آغاز تک
تمہارے نصیب میں روشنی کا کوئی سفر نہیں ہے
یہ مائیں پتھر بنی رہیں گی
اور ان کے آنسو جمے رہیں گے
اور ان کی آہیں تھمی رہیں گی
نہ جی سکیں گی
نہ مر سکیں گی

• • •

Jāte Sāl Kī Ākhrī Śab Hai

jāte sāla kī ākharī śaba hai
cahala cirāghoṃ kī rośaniyoṃ meṃ
bādā-e-gilagoṃ kī raṅgata se
jagura jagura karate paimāne

jaise jāte sāla kī ghaḍiyāṁ
jaise diye se pavana kī cāhata
jaise dīda kī ākharī sāata
jaise ṭūṭatī soca kī kaḍiyāṁ

āo ākharī rāta hai sāla kī
dila kahatā hai śauqa-e-visāla kī
saba śammeṃ sārī khuśbūyeṃ
tana mana meṃ rasa basa jāne deṃ
ye jo lahū se abra uṭhā hai
āja kī rāta basara jāne de

جاتے سال کی آخری شب ہے

جاتے سال کی آخری شب ہے
چہل چراغوں کی روشنیوں میں
بادہ گلگِلوں کی رنگت سے
جگُر جگُر کرتے پیمانے

جیسے جاتے سال کی گھڑیاں
جیسے دیئے سے پون کی چاہت
جیسے دِید کی آخری ساعت
جیسے ٹوٹتی سوچ کی کڑیاں

آؤ آخری رات ہے سال کی
دل کہتا ہے شوق وصال کی
سب شمعیں ساری خوشبوئیں
تن من میں رس بس جانے دیں
یہ جو لہو سے ابر اٹھا ہے
آج کی رات بسر جانے دو

khvāba agara jhūṭe hote haiṃ
kaba saccī tābīreṃ hoṅgī
hāthoṃ meṃ guladaste lekina
pāṃva meṃ zañjīreṃ hoṅgī

dekho āja kī rāta sitāre
cupa beṭhe ākāśa kināre
jāga rahe haiṃ soca rahe haiṃ

jāte sāla kī ākharī śaba hai
kala kā sūraja kaisā hogā

* * *

خواب اگر جھوٹے ہوتے ہیں
کب سچی تعبیریں ہونگی
ہاتھوں میں گلدستے لیکن
پاؤں میں زنجیریں ہونگی

دیکھو آج کی رات ستارے
چُپ بیٹھے آکاش کنارے
جاگ رہے ہیں سوچ رہے ہیں

جاتے سال کی آخری شب ہے
کل کا سورج کیسا ہوگا!

• • •

Bairūt

ye sara-barīdā badana hai kisa kā
ye jāmā-e-khūṁ kafana hai kisa kā
ye zakhma khurdā ravā hai kisa kī
ye pārā pārā sadā hai kisa kī
ye kisa lahū se zamīna yāqūta bana gaī
ye kisa kī āghośa kisa kā tābūta bana gaī

ye kisa nagara ke sapūta haiṃ
jo dayāre-aṃgāra meṃ khaḍe haiṃ
ye kauna be āsarā haiṃ
jo teghe qātilāṁ se
kaṭī huī fasala kī taraha
jā bajā paḍe haiṃ
ye kauna cahare haiṃ
jina ke rukhasāra-o-caśma-o-laba para
lahū ke qatare jagara jagara kara ke
motiyoṃ kī taraha jaḍe haiṃ

بیروت

یہ سر بریدہ بدن ہے، کس کا
یہ جامۂ خوں، کفن ہے، کس کا
یہ زخم خوردہ روا ہے، کس کی
یہ پارہ پارہ صدا ہے، کس کی
یہ کس لہو سے زمین یاقوت بن گئی ہے
یہ کس کی آغوش کس کا تابوت بن گئی ہے
یہ کس نگر کے سپوت ہیں

جو دیارِ انگار میں کھڑے ہیں
یہ کون بے آسرا ہیں
جو تیغِ قاتلاں سے
کٹی ہوئی فصل کی طرح
جا بجا پڑے ہیں

یہ کون چہرے ہیں
جن کے رخسار و چشم و لب پر
لہو کے قطرے جگر جگر کر کے
موتیوں کی طرح جڑے ہیں

ye kauna māṁ hai
jo apane lakhte jigara ko malbe meṃ ḍhūṇḍhatī hai
ye kauna bābā hai
jisa kī āvāza śora-e-mahaśara meṃ daba gaī hai
ye kauna māṣūma haiṃ
ki jina ko
syāha āṁdhī
diye samajha kara bujhā rahī hai
unheṃ koī jānatā nahīṃ hai
unheṃ koī jānanā na cāhe
ye kisa qabīle ke sara bakafa jāṁ-nisāra haiṃ
jina ko koī pahacānanā na cāhe
ki unakī pahacāna imtehāṁ hai

na koī baccā, na koī bābā, na koī māṁ hai
mahalasarāoṃ meṃ khuśa muqaddara
śyokha cupa
bādaśāha cupa haiṃ
harama ke saba pāsabāna
ālama panāha cupa haiṃ
tamāma ehale riyā ki jina ke laboṃ pe hai
lā ilāhā cupa haiṃ

یہ کون ماں ہے
جو اپنے لختِ جگر کو ملبے میں ڈھونڈتی ہے
یہ کون بابا ہے
جس کی آواز شورِ محشر میں دَب گئی ہے
یہ کون معصُوم ہیں
کہ جن کو
سیاہ آندھی
دیئے سمجھ کر بجھا رہی ہے
انہیں کوئی جانتا نہیں ہے
انہیں کوئی جاننا نہ چاہے
یہ کس قبیلے کے سر بکف جانثار ہیں
جن کو کوئی پہچاننا نہ چاہے
کہ ان کی پہچان امتحاں ہے

نہ کوئی بچّہ، نہ کوئی بابا، نہ کوئی ماں ہے
محل سراؤں میں خوش مقدّر
شیوخ چُپ
بادشاہ چُپ ہیں
حرم کے سب پاسبان
عالم پناہ چُپ ہیں
تمام اہلِ ریا کہ جن کے لبوں پہ ہے
لا اِلٰہ چُپ ہیں

• • •

Śāīlôk

śāīlôka ne sadiyoṃ pahale

eka talāī muhara ke badale

mere jisma se gośta kā ṭukaḏā māṁgā thā

aura duniyā hairāna huī thī

ye lamhā insāna ke sāre izzo-śarfa para

goyā khate tanasīkha banā

ye qissā tamasīla banā, tārīkha banā

āja ke śāīlôka ne lekina

mujha ko merī anā ke badale

aśarafiyoṃ aura darahama ke aṃbāra diye

isa saude meṃ

usa ne mere barabate-jāṁ ke

jitane zindā tāra the, sāre māra diye

شائیلاک

شائیلاک نے صدیوں پہلے
ایک طلائی مُہر کے بدلے
میرے جسم سے گوشت کا ٹکڑا مانگا تھا
اور دُنیا حیران ہوئی تھی
یہ لمحہ اِنسان کے سارے عزّ و شرف پر
گویا خطِ تنسیخ بنا
یہ قصّہ تمثیل بنا، تاریخ بنا

آج کے شائیلاک نے لیکن
مجھ کو میری انا کے بدلے
اشرفیوں اور درہم کے انبار دیئے
اِس سودے میں
اُس نے میرے بربطِ جاں کے
جتنے زندہ تار تھے، سارے مار دیئے

jisma kī huramata

rūha kī ghairata khvāba huī

teghe-anā be-āba huī

mere vujūda pe ārā calatā jātā hai

merī zamīna kā nāma badalatā jātā hai

aura maiṃ cupa hūṁ

جسم کی حُرمت
رُوح کی غیرت خواب ہوئی
تیغِ انا بے آب ہوئی

میرے وجود پہ آرا چلتا جاتا ہے
میری زمین کا نام بدلتا جاتا ہے
اور میں چُپ ہوں!

• • •

Our Tere Śahar Se.....

aura tere śahara se jaba rakhte-safara bāṁdha liyā
daro dīvāra pe hasarata kī nazara kyā karate
cāṁda kajalāī huī śāma kī dahalīza pe thā
usa ghaḍī bhī tire majabūra safara kyā karate
dila ṭhahara jāne ko kahatā thā magara kyā karate

hama ne jaba vādī-e-ghurbata meṃ qadama rakhā thā
jisa taraha yāde-vatana āī thī samajhāne ko
akucha isa taraha kī kaifiyata-e-jāṁ āja bhī hai
jisa taraha koī qayāmata ho guzara jāne ko
jisa taraha koī kahe phira se palaṭa āne ko

* * *

اور ترے شہر سے.....

اور ترے شہر سے جب رختِ سفر باندھ لیا
درو دیوار پہ حسرت کی نظر کیا کرتے
چاند کجلائی ہوئی شام کی دہلیز پہ تھا
اس گھڑی بھی ترے مجبور سفر کیا کرتے
دل ٹھہر جانے کو کہتا تھا مگر کیا کرتے

ہم نے جب وادئ غربت میں قدم رکھا تھا
جس طرح یادِ وطن آئی تھی سمجھانے کو
کچھ اس طرح کی کیفیتِ جاں آج بھی ہے
جس طرح کوئی قیامت ہو گذر جانے کو
جس طرح کوئی کہے پھر سے پلٹ آنے کو

• • •

Maiṃ Zindā Hūṁ

maiṃ abhī zindā hūṁ

tuma ne saṅga bārī kī

mire pekara ko

dīvāroṃ ke qāliba meṃ cunā

nāgoṃ se ḍasavāyā

salībоṃ para caḑhāyā

zahara pilavāyā

jalāyā

phira bhī maiṃ saca kī taraha pāiṃdā hūṁ

maiṃ zindā hūṁ

merā ceharā, merī āṁkheṃ, mere bāzū

mere laba

zindā haiṃ saba

میں زندہ ہوں

میں ابھی زندہ ہوں
تُم نے سنگ باری کی
مرے پیکر کو
دیواروں کے قالب میں چُنا
ناگوں سے ڈسوایا
صلیبوں پر چڑھایا
زہر پلوایا
جلایا
پھر بھی میں سچ کی طرح پائندہ ہوں
میں زندہ ہوں

میرا چہرہ، میری آنکھیں، میرے بازو
میرے لب
زندہ ہیں سب

maiṃ śahābe śaba

hazāroṃ bāra

ṭūṭā aura bikharā

phira bhī maiṃ raqsandā-o-rakhśandā hūṁ

merī tāqata mere bāloṃ meṃ

na mere nākhunoṃ meṃ thī nihāṁ

maiṃ hisāroṃ meṃ chupā thā

aura na teghoṃ kī panāhoṃ meṃ calā

merī tāqata

merī quvvata

harfa thā

salasabīle-harfa se maiṃ ne piyā

ābe baqā

harfa jo saccāiyoṃ kī ibtedā

vajadāna kī śamame navā

saba kā khudā

میں شہابِ شب
ہزاروں بار
ٹُوٹا اور بکھرا
پھر بھی میں رقصندہ و رخشندہ ہوں

میری طاقت میرے بالوں میں
نہ میرے ناخنوں میں تھی نہاں
میں حصاروں میں چھُپا تھا
اور نہ تیغوں کی پناہوں میں چلا
میری طاقت
میری قوّت
حرف تھا
سلسبیلِ حرف سے میں نے پیا
آبِ بقا
حرف جو سچائیوں کی ابتدا
وجدان کی شمعِ نوا
سب کا خدا

tuma ne kāle sūrajoṃ ko

apane hāthoṃ para dharā

masanūī mahatāboṃ ko

māthoṃ para cunā

kāfūra kī śammoṃ se

tāqe-zāta ko rośana kiyā

aura ye cāhā thā

ki khāla-o-khada tumhāre bhī kahīṃ camakeṃ

tumheṃ bhī loga pahacāneṃ

tumheṃ bhī devatā māneṃ

magara tuma śakla se ārī the

sūrata-gara bhī kyā karate

tumhāre jisma be-tauqīra-o-be-jāṁ

aura tumhāre tāja tāqoṃ para dhare haiṃ

aura tumhāre pairahana

tābūta kā asatara bane

khāsatarī ḍhāñcoṃ ko ḍhāmpe

تم نے کالے سُورجوں کو
اپنے ہاتھوں پر دھرا،
مصنوعی مہتابوں کو
ماتھوں پر چُنا
کافور کی شمعوں سے
طاقِ ذات کو روشن کیا

اور یہ چاہا تھا
کہ خال و خد تمہارے بھی کہیں چمکیں
تمہیں بھی لوگ پہچانیں
تمہیں بھی دیوتا مانیں
مگر تم شکل سے عاری تھے
صُورت گر بھی کیا کرتے

تمہارے جسم بے توقیر و بے جاں
اور تمہارے تاج طاقوں پر دھرے ہیں
اور تمہارے پیرہن
تابوت کا استر بنے

abā ajāyaba ghara ke tahakhānoṃ meṃ saḍate haiṃ

tumhāre istakhvāṁ novāridoṃ kī cāpa se

yoṃ kāṁpa jāte haiṃ

ki jaise subha-e-mahaśara kā bulāvā ho

suno ai kajakalāho.

ai khudāvando.

suno

aba tuma faqata māzī ho

maiṃ āīṃdā hūṁ

خاکستری ڈھانچوں کو ڈھانپے
اب عجائب گھر کے تہہ خانوں میں سڑتے ہیں
تمہارے استخواں نو واردوں کی چاپ سے
یوں کانپ جاتے ہیں
کہ جیسے صبحِ محشر کا بلاوا ہو

سُنو اے کجکلاہو!
اے خداوندو!
سنو
اب تم فقط ماضی ہو
میں آئندہ ہوں۔

• • •

Maṫ Qatl Karo Āvāzoṃ Ko!

tuma apane aqīdoṃ ke neze
hara dila meṃ utāre jāte ho
hama loga muhabbata vāle haiṃ
tuma khañjara kyoṃ laharāte ho
isa śahara meṃ naghame bahane do
basatī meṃ hameṃ bhī rahane do

hama pālanahāra haiṃ phūloṃ ke
hama khuśbū ke rakhavāle haiṃ
tuma kisa kā lahū pīne āe
hama pyāra sikhāne vāle haiṃ

usa śahara meṃ phira kyā dekhoge
jaba harfa yahāṁ mara jāyeṅge

مَت قتل کرو آوازوں کو

تم اپنے عقیدوں کے نیزے
ہر دِل میں اُتارے جاتے ہو
ہم لوگ محبت والے ہیں
تم خنجر کیوں لہراتے ہو
اس شہر میں نغمے بہنے دو
بستی میں ہمیں بھی رہنے دو

ہم پالن ہار ہیں پھولوں کے
ہم خوشبو کے رکھوالے ہیں
تم کس کا لہُو پینے آئے
ہم پیار سکھانے والے ہیں

اس شہر میں پھر کیا دیکھو گے
جب حرف یہاں مر جائے گا

jaba tegha pe laya kaṭa jāyegī
jaba śera safara kara jāyegā
jaba qatla huā sura sāzoṃ kā
jaba kāla paḏā āvāzoṃ kā

jaba śahara khaṇḍara bana jāyegā
phira kisa para saṅga uṭhāoge
apane cehare āīnoṃ meṃ
jaba dekhoge ḍara jāoge

جب تیغ پہ لَے کٹ جائے گی
جب شعر سفر کر جائے گا
جب قتل ہوا سُر سازوں کا
جب کال پڑا آوازوں کا

جب شہر کھنڈر بَن جائے گا
پھر کس پر سنگ اٹھاؤ گے
اپنے چہرے آئینوں میں
جب دیکھو گے ڈر جاؤ گے

• • •

Qalam Surakharū Hai

qalama surakharū hai
ki jo usa ne likhā
vahī āja maiṃ hūṁ
vahī āja tū hai

qalama ne likhā thā
ki jaba bhī zabānoṃ pe pahare lage haiṃ
to bāzū sanāṁ tolate haiṃ
ki jaba bhī laboṃ para khamośī ke tāle paḑa hoṃ
to zindāṁ ke dīvāro-dara bolate haiṃ
ki jaba harfa zañjīra hotā hai
śamaśīra hotā hai ākhira
to āmira kī taqadīra hotā hai ākhira

ki jo harfa hai
zīsta kī ābarū hai
qalama surakharū hai

قلم سُرخرو ہے

قلم سُرخرو ہے
کہ جو اُس نے لکھا
وہی آج میں ہوں
وہی آج تُو ہے

قلم نے لکھا تھا
کہ جَب بھی زبانوں پہ پہرے لگے ہیں
تو بازو سناں تولتے ہیں
کہ جَب بھی لبوں پر خموشی کے تالے پڑے ہوں
تو زنداں کے دِیوار و دَر بولتے ہیں
کہ جَب حرف زنجیر ہوتا ہے
شمشیر ہوتا ہے آخر
تو آمر کی تقدیر ہوتا ہے آخر

کہ جو حرف ہے
زیست کی آبرُو ہے
قلم سُرخرو ہے

qalama ne likhā thā

ye dharatī usī kī hai, jo

zulma ke mausamoṃ meṃ

khule āsamānoṃ tale

usa kī miṭṭī meṃ apanā lahū gholatā hai

jo apane lahū kī tamāzata se

zulfa namo kī giraha kholatā hai

vahī jisa kī poroṃ ke masa se

sakūta-e-zamīṃ bolatā hai

magara jisa ne boyā thā kāṭā thā

usa ke muqaddara meṃ nāne javīṃ taka na thī

jisa ke pekara muśaqqata se patharā gayā

aura jisa ke laboṃ para nahīṃ taka na thī

usī se ibārata ye saba raṅga-o-bū hai

qalama surakhurū hai.

qalama surakhurū hai

ki usa ne likhā thā

قلم نے لکھا تھا
یہ دھرتی اسی کی ہے، جو
ظلم کے موسموں میں
کھُلے آسمانوں تلے
اس کی مٹی میں اپنا لہُو گھولتا ہے
جو اپنے لہُو کی تمازت سے
زُلفِ نمو کی گرہ کھولتا ہے
وہی جس کی پورو کے مَس سے
سکوتِ زمیں بولتا ہے

مگر جس نے بویا تھا کاٹا تھا
اس کے مقدّر میں نانِ جویں تک نہ تھی
جس کا پیکر مشقت سے پتھرا گیا
اور جس کے لبوں پر نہیں تک نہ تھی
اسی سے عبارت یہ سَب رنگ و بو ہے
قلم سُرخرو ہے

قلم سُرخرو ہے
کہ اس نے لکھا تھا

vo bāzū

jo patthara se hīre tarāśeṃ

magara be-niśāṃ una ke ghara

be-kafana una kī lāśeṃ

vahī kohakuna

jina ke tīśe pahāḏoṃ ke dila cīra ḍāleṃ

magara khusaravāne-jahāṁ usa kī śīrīṃ curā leṃ

vahī jina ke jismoṃ ke pevanda

ehale havasa kī qabā meṃ lage the

vahī sādā dila

jina kī nazareṃ falaka para jamī thīṃ

to laba manaamoṃ kī sanā meṃ lage the

aba una kī sanā cāra sū hai

qalama surakhurū hai.

وہ بازُو
جو پتھر سے ہیرے تراشیں
مگر بے نشاں اُن کے گھر
بے کفن اُن کی لاشیں

وہی کوہکن
جن کے تیشے پہاڑوں کے دِل چیر ڈالیں
مگر خسروانِ جہاں ان کی شیریں چُرا لیں
وہی جن کے جسموں کے پیوند
اہلِ ہوس کی قبا میں لگے تھے
وہی سادہ دِل
جن کی نظریں فلک پر جمی تھیں
تو لب منعموں کی ثنا میں لگے تھے
اَب ان کی ثنا چار سُو ہے
قلم سُرخرو ہے

• • •

Qātilo!

maiṃ ne aba taka tumhāre qasīde likhe
aura āja apane nagẖamoṃ se śaramindā hūṁ.
apane śairoṃ kī hurmata pe hoṃ munafaala
apane fana ke taqāzoṃ se śarmindā hūṁ
pābā zañjīra yāroṃ se nādima hūṁ maiṃ
apane dilagīra pyāroṃ se śarmindā hūṁ

jaba kabhī bhī mirī dila zadā khāka para
sāyā-e-gẖaira yā daste duśmana paḋā
jaba bhī qātila muqābila safa-e-ārā hue
sarahadoṃ para mirī jaba kabhī rana paḋā
mirā harfa-e-hunara thā ki khūne jigara.
nazara maiṃ ne kiyā, mujha se jo bana paḋā

قاتِلو!

میں نے اب تک تمہارے قصیدے لکھے
اور آج اپنے نغموں سے شرمندہ ہوں!
اپنے شعروں کی حُرمت پہ ہوں منفعل
اپنے فن کے تقاضوں سے شرمندہ ہوں
پابہ زنجیر یاروں سے نادم ہوں میں
اپنے دِل گیر پیَاروں سے شرمندہ ہوں

جب کبھی بھی مری دل ذرہ خاک پر
سایۂ غیر یا دستِ دشمن پڑا
جب بھی قاتل مقابل صف آرا ہوئے
سرحدوں پر مری جب کبھی رَن پڑا
مِرا حرفِ ہنر تھا کہ خونِ جگر!
نذر میں نے کیا، مجھ سے جو بن پڑا

āṁsūoṃ se tumheṃ alavidāaiṃ kahīṃ
razma gāhoṃ ne jaba bhī pukārā tumheṃ
tuma ne jāṁ ke ivaza ābarū beca dī!
hama ne phira bhī kiyā hai gavārā tumheṃ

tuma zafaramanda to khaira kyā lauṭate
hāra meṃ bhī na dila se utārā tumheṃ

sīnā cākāne maśariqa bhī apane hī the
jina kā khūṁ muṃha pe malane ko tuma āe the
mamatāoṃ kī taqadīsa ko lūṭane
yā baghāvata kucalane ko tuma āe the

una kī taqadīra tuma kyā badalate magara
una kī nasaleṃ badalane ko tuma āe the

usa kā aṃjāma jo bhī huā so huā!
śaba gaī khvāba hāe-parīśāṁ gae
kisa raunata ke tevara the āghāza meṃ
kisa khajālata se tuma sū-e-zindā gae

tegha dardasta kafa dara vahāṁ āe the
tauqa dara gardana-o-pābā jolāṃ gae

آنسوؤں سے تمہیں الوداعیں کہیں
رزم گاہوں نے جب بھی پکارا تمہیں
تم نے جاں کے عوض آبرو بیچ دی!
ہم نے پھر بھی کیا ہے گوارا تمہیں!
تم ظفر مند تو خیر کیا لوٹتے
ہار میں بھی نہ دِل سے اتارا تمہیں

سینہ چاکانِ مشرق بھی اپنے ہی تھے
جن کا خوں منہ پہ مَلنے کو تم آئے تھے
ممتاؤں کی تقدیس کو لُوٹنے
یا بغاوت کچلنے کو تم آئے تھے
ان کی تقدیر تم کیا بَدلتے مگر
ان کی نسلیں بدلنے کو تم آئے تھے

اس کا انجام جو بھی ہوا سو ہوا!
شب گئی خواب ہائے پریشاں گئے
کِس رعونت کے تیور تھے آغاز میں
کِس خجالت سے تم سوئے زنداں گئے
تیغ در دست کف دَر وہاں آئے تھے
طوق در گردن پابہ جولاں گئے

maiṃ ne phira bhī tumheṃ be-khatā hī kahā
khalaqate śahara kī dila-dahī ke lie
apanī be-āsarā khāka ke vāsate
apane be-āsa logoṃ ke jī ke lie
go mire śera zakhmoṃ ke marahama na the
phira bhī ıka saī-cārāgarī ke lie

yāda hoṅge tumheṃ phira vo ayyāma bhī!
jaba asīrī se tuma lauṭa kara āe the
hama darīdā jigara rāstoṃ meṃ khaḋe
apanā dila apanī āṁkhoṃ meṃ bhara lāe the
apanī tahaqīra kī talakhiyāṁ bhūla kara
tuma para tauqīra ke phūla barasāe the

kyā khabara thī ki tuma se śikastā anā
apane zakhmoṃ ko basa cāṭane āyeṅge
jina ke jabaḋoṃ ko apanoṃ kā khūṁ laga gayā
zulma kī saba hadeṃ pāṭane āyeṅge
qatle baṅgāla ke bāda bolāna meṃ
śahariyoṃ ke gale kāṭane āyeṅge

میں نے پھر بھی تمہیں بے خطا ہی کہا
خلقتِ شہر کی دل دہی کے لئے
اپنی بے آسرا خاک کے واسطے
اپنے بے آس لوگوں کے جی کے لئے
گو مرے شعر زخموں کے مرہم نہ تھے
پھر بھی اِک سَعی چارہ گری کے لئے

یاد ہوں گے تمہیں پھر وہ ایام بھی!
جب اسیری سے تم لوٹ کر آئے تھے
ہم دریدہ جگر راستوں میں کھڑے
اپنا دل اپنی آنکھوں میں بھر لائے تھے
اپنی تحقیر کی تلخیاں بھول کر
تم پر توقیر کے پھول برسائے تھے

کیا خبر تھی کہ تم سے شکستہ انا
اپنے زخموں کو بس چاٹنے آئیں گے
جن کے جبڑوں کو اپنوں کا خوں لگ گیا
ظلم کی سب حَدیں پاٹنے آئیں گے
قتلِ بنگال کے بعد بولان میں
شہریوں کے گلے کاٹنے آئیں گے

aba peśavai se lāhaura maharāna taka
tuma ne maqatala sajāye haiṃ kyoṃ gh̲āziyo!
kisa śahanśāhe ālā kā faramāna hai
kisa kī kh̲ātira hai ye gaśta-o-kh̲ūm̐ gh̲āziyo

kisa kī īmā pe hai itanī gh̲āratagarī
kisa ke āge ho tuma sara-nagū gh̲āziyo

jaise baratānavī rāja meṃ gorakhe
bāgh̲iyoṃ pe sitama āma unake bhī the
jaise saffāka gore the viyatanāma meṃ
haqa-parasatoṃ pe ilazāma unake bhī the

āja tuma una se kucha mukh̲talifa to nahīṃ
rāifaleṃ, varadiyām̐ nāma unake bhī the

tuma ne dekhe haiṃ jamahūra ke qāfale
unake hāthoṃ meṃ paracama bagh̲āvata ke haiṃ
haḍḍiyoṃ para jamī papaḍiyām̐ kh̲ūna kī
kaha rahī haiṃ ki mañzara qayāmata ke haiṃ

kala tumhāre liye pyāra sīnoṃ meṃ thā
aba jo śaule uṭhe haiṃ vo nafarata ke haiṃ

اب پشاور سے لاہور مہران تک
تم نے مقتل سجائے ہیں کیوں غازیو!
کِس شہنشاہِ عالیٰ کا فرمان ہے
کِس کی خاطر ہے یہ گشت وخوں غازیو
کِس کی ایما پہ ہے اتنی غارت گری
کِس کے آگے ہو تم سرنگوں غازیو

جیسے برطانوی راج میں گورکھے!
باغیوں پہ ستم عام ان کے بھی تھے
جیسے سفاک گورے تھے ویت نام میں
حق پرستوں پہ الزام اُن کے بھی تھے
آج تم اُن سے کچھ مختلف تو نہیں
رائفلیں، وردِیاں نام ان کے بھی تھے!

تم نے دیکھے ہیں جمہور کے قافلے
اُن کے ہاتھوں میں پرچم بغاوت کے ہیں
ہڈیوں پر جمی پپڑیاں خون کی
کہہ رہی ہیں کہ منظر قیامت کے ہیں
کل تمہارے لئے پیار سینوں میں تھا
اب جو شعلے اٹھے ہیں وہ نفرت کے ہیں

āja śāyara pe bhī qarza miṭṭī kā hai
aba qalama meṃ lahū hai syāhī nahīṃ
khaula utarā tumhārā to zāhira huā!
peśā-vara qātilo, tuma sipāhī nahīṃ
aba sabhī be-zamīroṃ ke sara cāhiyeṃ
aba faqata masaalā tāje-śāhī nahīṃ

آج شاعر پہ بھی قرض مٹی کا ہے
اب قلم میں لہو ہے سیاہی نہیں
خول اترا تمہارا، تو ظاہر ہوا!
پیشہ ور قاتلو، تم سپاہی نہیں
اب سبھی بے ضمیروں کے سَر چاہئیں
اب فقط مسئلہ تاجِ شاہی نہیں

• • •

Ye Merī Ghazleṃ, Ye Merī Nazmeṃ

ye merī ghazaleṃ, ye merī nazmeṃ
tamāma terī hikāyateṃ haiṃ
ye tazakire tere lutfa ke haiṃ
ye śaira terī śikāyateṃ haiṃ
maiṃ saba tirī nazara kara rahā hūṁ
ye una zamānoṃ kī sāateṃ haiṃ

jo zindagī ke naye safara meṃ
tujhe kisī vaqta yāda āyeṃ
to eka ika harfa jī uṭhegā
pahana ke anafāsa kī qabāaiṃ
udāsa tanhāīyoṃ ke lamhoṃ
meṃ nāca uṭheṅgī ye apsarāyeṃ

یہ میری غزلیں، یہ میری نظمیں

یہ میری غزلیں، یہ میری نظمیں
تمام تیری حکایتیں ہیں
یہ تذکرے تیرے لُطف کے ہیں
یہ شعر تیری شکایتیں ہیں
میں سب تری نذر کر رہا ہوں
یہ اُن زمانوں کی ساعتیں ہیں

جو زندگی کے نئے سفر میں
تُجھے کِسی وقت یاد آئیں
تو ایک اِک حرف جی اُٹھے گا
پہن کے انفاس کی قبائیں
اداس تنہائیوں کے لمحوں
میں ناچ اُٹھیں گی یہ اپسرائیں

mujhe tire darda ke alāvā bhī
aura dukha the ye mānatā hūṁ
hazāra ghama the jo zindagī kī
talāśa meṃ the ye jānatā hūṁ
mujhe khabara thī ki atere āṁcala meṃ
darda kī reta chānatā hūṁ

magara hara ika bāra tujha ko chūkara
ye reta raṅge-hinā banī hai
ye zakhma gulazāra bana gae haiṃ
ye āha-e-sozāṁ ghaṭā banī hai
ye darda mauja-e-sabā huā hai
ye āga dila kī sadā banī hai

aura aba ye sārī matā-e-hastī
ye phūla ye zakhma saba tire haiṃ
ye dukha ke nūhe, ye sukha ke naghame
jo kala mire the vo aba tire haiṃ
jo tirī qurbata tirī judāī meṃ
kaṭa gaye roza-o-śaba tire haiṃ

مجھے ترے دَرد کے علاوہ بھی
اور دُکھ تھے یہ مانتا ہوں
ہزار غم تھے جو زندگی کی
تلاش میں تھے یہ جانتا ہوں
مجھے خبر تھی کہ تیرے آنچل میں
دَرد کی ریت چھانتا ہوں

مگر ہر اک بار تُجھ کو چھُو کر
یہ ریت رنگِ حنا بنی ہے
یہ زخم گلزار بن گئے ہیں
یہ آہِ سوزاں گھٹا بنی ہے
یہ دَرد موج صَبا ہوا ہے
یہ آگ دل کی صدا بنی ہے

اور اب یہ ساری متاعِ ہستی
یہ پھُول یہ زخم سب ترے ہیں
یہ دُکھ کے نوحے یہ سُکھ کے نغمے
جو کل مرے تھے وہ اب ترے ہیں
جو تیری قربت تری جُدائی میں
کٹ گئے روز و شب ترے ہیں

vo terā śāyara, tirā mughannī
vo jisa kī bāteṃ ajība sī thīṃ
vo jisa ke aṃdāza khusaravānā the
aura adāyeṃ gharība sī thīṃ
vo jisa ke jīne kī khvāhiśeṃ bhī
khuda usake apane nasība se thīṃ

nā pūcha usa kā ki vo dīvānā
bahuta dinoṃ kā ujaḍa cukā hai
vo kohakuna to nahīṃ thā lekina
kaḍī caṭṭānoṃ se laḍa cukā hai
vo thaka cukā thā aura usa kā tīśā
usī ke sīne meṃ gaḍa cukā hai

* * *

وہ تیرا شاعر ترا مغنّی
وہ جس کی باتیں عجیب سی تھیں
وہ جس کے انداز خُسروانہ تھے
اور ادائیں غریب سی تھیں

وہ جس کے جینے کی خواہشیں بھی
خود اس کے اپنے نصیب سی تھیں

نہ پوچھ اس کا کہ وہ دیوانہ
بہت دنوں کا اُجڑ چکا ہے
وہ کوہ کن تو نہیں تھا لیکن
کڑی چٹانوں سے لڑ چکا ہے

وہ تھک چکا تھا اور اُس کا تیشہ
اُسی کے سینے میں گڑ چکا ہے

• • •

Ham Apne Khvāb Kyoṃ Beceṃ

faqīrānā raviśa rakhate haiṃ

lekina isa qadara nādāra hama kaba the

ki apane khvāba beceṃ

hama apane zakhma āṁkhoṃ meṃ liye phirate the

lekina rūkaśe-bāzāra hama kaba the

hamāre hātha khālī the

magara aisā na thā phira bhī

ki hama apanī darīdā dāminī

aura jāne-śaurīdā liye

galiyoṃ meṃ āvāzā lagāte

'khvāba le lo khvāba

logo!'

itane kama pandāra hama kaba the

ہم اپنے خواب کیوں بیچیں؟

فقیرانہ روش رکھتے ہیں
لیکن اِس قدر نادار ہم کب تھے
کہ اپنے خواب بیچیں

ہم اپنے زخم آنکھوں میں لیئے پھرتے تھے
لیکن رونقِ بازار ہم کب تھے
ہمارے ہاتھ خالی تھے
مگر ایسا نہ تھا پھر بھی
کہ ہم اپنی دریدہ دامنی
اور جانِ شوریدہ لیے
گلیوں میں آوازہ لگاتے
خُواب لے لو خواب
لوگو!
اتنے کم پندار ہم کب تھے

ہم اپنے خواب کیوں بیچیں
کہ جن کو دیکھنے کی آرزو میں

hama apane khvāba kyoṃ beceṃ

ki jina ko dekhane kī ārazū meṃ

hama ne āṁkheṃ taka gaṃvā dī thīṃ

ki jina kī āśiqī meṃ

aura haṛvā khvāhī meṃ

hara taraghība bujhā dī thī

calo hama be-navā

maharūme saqafa dayāba-o-dara ṭhahare

calo hama bada-muqaddara, be-hunara ṭhahare

para apane āsamāṁ kī dāstāneṃ

aura zamīna ke aṃjuma-o-mahatāba kyoṃ beceṃ

kharīdāro!

tuma apane kāghazī aṃbāra lāe ho

havasa kī maṇḍiyoṃ se darahama-o-dīnāra lāe ho

tuma aise dāma to hara bāra lāe ho

magara tuma para

hama apane harfa ke tāusa

apane khūna ke surkhāba kyoṃ beceṃ

hamāre khvāba be-vuqaata sahī

ہم نے آنکھیں تک گنوا دی تھیں
کہ جن کی عاشقی میں
اور ہوا خواہی میں
ہر ترغیب کی شمعیں بُجھا دی تھیں

چلو ہم بے نوا
محرومِ سقف و یاب و در ٹھہرے
چلو ہم بد مقدر، بے ہُنر ٹھہرے
پر اپنے آسماں کی داستانیں
اور زمین کے انجم و مہتاب کیوں بیچیں

خریدارو!
تم اپنے کاغذی انبار لائے ہو
ہوس کی منڈیوں سے درہم و دینار لائے ہو
تم ایسے دام تو ہر بار لائے ہو
مگر تم پر
ہم اپنے حرف کے طاؤس
اپنے خون کے سرخاب کیوں بیچیں

tābīra se ārī sahī

para dila-zadoṃ ke khvāba to haiṃ

nā ye khvābe zulekhā haiṃ

ki apanī khvāhiśoṃ ke yūsufoṃ para tohamateṃ dharate

nā ye khvāba azīze-misra haiṃ

tābīra jina kī isa kī zindānī bayāna karate

nā ye una āmiroṃ ko khvāba

jo be-āsarā khalqe khudā ko dāra para lāyeṃ

nā ye ghārata garoṃ ke khvāba

jo auroṃ ke khvāboṃ ko tahe-śamaśīra kara jāyeṃ

hamāre khvāba to ehala-e-safā ke khvāba haiṃ

harfa-o-navā ke khvāba haiṃ

mahasūra daravāzoṃ ke khvāba

mahasūra āvāzoṃ ke khvāba

ہمارے خواب بے وقعت سہی
تعبیر سے عاری سہی
پر دل زدوں کے خواب تو ہیں
نہ یہ خوابِ زلیخا ہیں
کہ اپنی خواہشوں کے یوسفوں پر تہمتیں دھرتے

نہ یہ خوابِ عزیزِ مصر ہیں
تعبیر جن کی اس کے زندانی بیاں کرتے
نہ یہ اُن آمروں کے خواب
جو بے آسرا خلقِ خُدا کو دار پر لائیں
نہ یہ غارت گروں کے خواب
جو اوروں کے خوابوں کو تہِ شمشیر کر جائیں

ہمارے خواب تو اہلِ صفا کے خواب ہیں
حرف و نوا کے خواب ہیں
مہصور دروازوں کے خواب
محصُور آوازوں کے خواب
اَور ہم یہ دولتِ نایاب کیوں بیچیں
ہم اپنے خواب کیوں بیچیں

• • •

Nārman Moir

vāśiṅgaṭana mīnāra ke nīce

maiṃ ne usa pāgala ko

apane sāmane marate dekhā hai

usane kahā thā-

'aiṭamī hathiyāroṃ kā banānā

banda karo'

usane kahā thā-

'haṃsate basate śaharoṃ para śaule barasānā

banda karo'

usane kahā thā-

'nāgāsākī, hīrośīmā ko doharānā

banda karo

varnā mere jisma meṃ jo aṃgāra bharā hai

نارمن موئر

واشنگٹن مینار کے نیچے
میں نے اُس پاگل کو
اپنے سامنے مرتے دیکھا ہے

اُس نے کہا تھا۔
'ایٹمی ہتھیاروں کا بنانا
بند کرو'
اُس نے کہا تھا
'ہنستے بستے شہروں پر شعلے برسانا
بند کرو'
'اُس نے کہا تھا
ناگاساکی، ہیروشیما کو دہرانا
بند کرو
ورنہ میرے جسم میں جوانگار بھرا ہے

varanā merī vena meṃ jo bārūda bharā hai

vāśiṅgaṭana mīnāra ko āga se bhara degā

eka dhamākā śahara ko khākastara kara degā

ehale ḥukma ke aivānoṃ para

mauta kī khāmuśī chāī thī

aura kucha dūra

safeda imārata kī saba haśamata

dūde-hirāsa se kajalāī thī

mohalika hathiyāroṃ ke tājira khaufazadā the

insānī khūṁ ke saudāgara khaufazadā the

sāre śahara pe sakatā sā thā

saba saffāka the eka tarafa

aura ika dīvānā tana tanhā thā

amana kī khuśbū, pyāra ke sāzoṃ kī khātira

phūla se baccoṃ kī āvāzoṃ kī khātira

ورنہ مری وین میں جو بارُود بھرا ہے
واشنگٹن مینار کو آگ سے بھر دے گا
ایک دھماکہ شہر کو خاکستر کر دے گا

اہلِ حکم کے ایوانوں پر
موت کی خاموشی چھائی تھی
اور کچھ دُور
سفید عمارت کی سب حشمت
دُودِ ہراس سے کجلائی تھی
مہلک ہتھیاروں کے تاجر خوف زدہ تھے
انسانی خوں کے سوداگر خوف زدہ تھے

سارے شہر پہ سکتہ سا تھا
سب سفّاک تھے ایک طرف
اور اِک دیوانہ تن تنہا تھا
امن کی خوشبو، پیار کے سازوں کی خاطر
پھُول سے بچّوں کی آوازوں کی خاطر

lekina usa damasāza ko kaba zindā rahanā thā

saca kī usa āvāza ko kaba zindā rahanā thā

śāma huī

jaba sūraja raina basere meṃ thā

ye dīvānā jallādoṃ ke ghere meṃ thā

dekhate dekhate usa kā lahū pevande-zamīṃ thā

vaina ke aṃdara zarrā bhara bārūda nahīṃ thā

lekina usa ke hāthoṃ meṃ jo bainara thā

saba kahate haiṃ

vo bārūda se baḑha kara thā

لیکن اس دمساز کو کب زندہ رہنا تھا
سچ کی اس آواز کو کب زندہ رہنا تھا

شام ہوئی
جب سُورج رین بسیرے میں تھا
یہ دیوانہ جلّادوں کے گھیرے میں تھا
دیکھتے دیکھتے اس کا لہو پیوندِ زمیں تھا
دین کے اندر ذرّہ بھر بازُو نہیں تھا
لیکن اس کے ہاتھوں میں جو بینر تھا
سب کہتے ہیں
وہ بازُو سے بڑھ کر تھا

• • •

Gūṅgī Koyaleṃ

pāgala dila ai pāgala dila

kucha sāṁseṃ to caina se jī lo

kaba taka lahūluhāna phiroge

maharūmī ke zakhma sahoge

bastī meṃ saba tarakaśa vāle

kisa se adala kī bāta kahoge

cāroṃ ora haiṃ zulma ke sāgara

kitane samundara pāṭa sakoge

harfa ke tīśe se zillata ke

kitane himālaya kāṭa sakoge

aura bāzū śala ho jāne meṃ

dera hai kitanī

sāṁseṃ bojhala ho jāne meṃ

گُونگی کوئلیں

پاگل دِل اے پاگل دِل
کچھ سانسیں تو چین سے جی لو
کب تک لہولہان پھرو گے
محرومی کے زخم سہو گے

بستی میں سب ترکش والے
کس سے عدل کی بات کہو گے
چاروں اور ہیں ظلم کے ساگر
کتنے سمندر پاٹ سکو گے
حرف کے تیشے سے ذلّت کے
کتنے ہمالہ کاٹ سکو گے

اور بازو شل ہو جانے میں
دیر ہے کتنی
سانسیں بوجھل ہو جانے میں

dera hai kitanī

thakī huī āṁkhoṃ ko

aba so jāne bhī do

khvāboṃ ko rezā rezā

ho jāne bhī do

dekho tumhāre saṅgī sāthī

zulma se samajhotā kara beṭhe

jī ko māra ke hausalā hāra ke

qisse kotaha kara baiṭhe

apanī anā kā sadaqā de kara

dekho tana mana

kitane sukhī ho jāte haiṃ

harfa ko zindā rakhane vāle

kaise ghāyala

kitane dukhī ho jāte haiṃ

tuma tanhā be-aṃta hai saharā

reta kinārā kisa ko milā hai

aura milā bhī to usa daśta meṃ

darda kā cārā kisa ko milā hai

دیر ہے کتنی
تھکی ہوئی آنکھوں کو
اب سو جانے بھی دو
خوابوں کو ریزہ ریزہ
ہو جانے بھی دو
دیکھو تمہارے سنگی ساتھی
ظلم سے سمجھوتہ کر بیٹھے
جی کو مار کے حوصلہ ہار کے
قصّہ کوتہ کر بیٹھے

اپنی اَنا کا صدقہ دے کر
دیکھو تن من
کتنے سُکھی ہو جاتے ہیں
حرف کو زندہ رکھنے والے
کیسے گھائل
کتنے دُکھی ہو جاتے ہیں

تم تنہا بے انت ہے صحرا
ریت کنارا کس کو ملا ہے
اور ملا بھی تو اس دشت میں
درد کا چارہ کس کو ملا ہے۔

so lauṭa āo

duśmane jāṁ

usa kūcā-e-mauja meṃ

jisa meṃ hayāta kī kucha sāṁseṃ

aba taḳa bahatī haiṃ

lauṭa āo

usa śahara

ki jisa meṃ abhī talaka

saba gūṅgī koyaleṃ hī rahatī haiṃ

سولَوٹ آؤ!
دشمنِ جاں
اس کُوچہ مَوج میں
جس میں حیات کی کچھ سانسیں
اب تک بہتی ہیں
لَوٹ آؤ
اس شہر
کہ جس میں ابھی تلک
سب گونگی کوئلیں ہی رہتی ہیں

• • •

So come back

Enemy of your life

To the valley of springs

Where life still flows.

Come back to the town

Where silenced cuckoos

Still flock.

• • •

सो लौट आओ

दुश्मने जाँ

उस कूचा–ए–मौज में

जिस में हयात[1] की कुछ साँसें

अब तक बहती हैं

लौट आओ

उस शहर

कि जिस में अभी तलक

सब गूंगी कोयलें ही रहती हैं

• • •

1. जीवन

Let tired eyes sleep
And let the dreams shatter.
See how your friends
Have compromised;
Lost the courage
And cut the story short.

See how comforts can be bought
By selling one's pride?

And see how they
Who keep the 'word' alive
Are always soaked with blood
And always writhe in pain.

Alone are you and infinite is the desert
Who could cross the Sahara?
Even if you reach its end
Who could end the pain?

देर है कितनी
थकी हुई आँखों को
अब सो जाने भी दो
ख्वाबों को रेज़ा रेज़ा[1]
हो जाने भी दो
देखो तुम्हारे संगी साथी
ज़ुल्म से समझोता कर बेठे
जी को मार के हौसला हार के
क़िस्से कोतह कर बैठे

अपनी अना[2] का सदक़ा[3] दे कर
देखो तन मन
कितने सुखी हो जाते हैं
हर्फ़ को ज़िंदा रखने वाले
कैसे घायल
कितने दुखी हो जाते हैं

•

तुम तन्हा बे–अंत है सहरा
रेत किनारा किस को मिला है
और मिला भी तो उस दश्त[4] में
दर्द का चारा किस को मिला है

---

1. टुकड़े–टुकड़े 2. अहम 3. वास्ता 4. वन, बयाबान

MUTE CUCKOOS

O mad crazy heart!
For the rest of remaining breath
Let's settle down in peace.
How long would you go on bleeding
And nursing wounds of privation?

The town is full of archers
Where can you talk of justice?
Oceans of cruelty surround you
How would you battle across?
Armed with the word
How would you cut through the
Himalayas of humiliation?

How long does it take
For the arms to give
And for the breath to run out?

गूंगी कोयलें

पागल दिल ऐ पागल दिल
कुछ साँसें तो चैन से जी लो
कब तक लहूलुहान फिरोगे
महरूमी के ज़ख्म सहोगे

बस्ती में सब तरकश वाले
किस से अदल[1] की बात कहोगे
चारों ओर हैं ज़ुल्म के सागर
कितने समुंदर पाट सकोगे
हर्फ़ के तीशे[2] से ज़िल्लत[3] के
कितने हिमालय काट सकोगे

और बाज़ू शल हो जाने में
देर है कितनी
साँसें बोझल हो जाने में

1. इंसाफ़ 2. कुदाल 3. अपमान

But how could this friend live?

How could this voice of truth survive?

The evening fell,

Sun went down to its resting place.

The man was surrounded by his butchers.

As we watched, his blood was spilling on the ground.

In his van, they didn't find any explosives,

But the banner he clutched in his hands,

People say,

Was more powerful than explosives.

• • •

लेकिन उस दमसाज़ को कब ज़िंदा रहना था
सच की उस आवाज़ को कब ज़िंदा रहना था

शाम हुई
जब सूरज रैन बसेरे में था
ये दीवाना जल्लादों के घेरे में था
देखते देखते उस का लहू पेवंदे–ज़मीं[1] था
वैन के अंदर ज़र्रा भर बारूद नहीं था
लेकिन उस के हाथों में जो बैनर था
सब कहते हैं
वो बारूद से बढ़ कर था

• • •

1. ज़मीन में समा जाना

Will fill the Washington Tower with fire,

Will reduce this city to ashes,

The silence of death reigned

Over the centres of power;

Some distance away

The grandeur of the White House

Greyed with fear.

Frightened were the merchants of terrible weapons;

Frightened were the dealers of human blood.

All the city was spellbound,

All the tyrants were on one side;

This single "mad" man

Was all alone

For peace,

Harmony of love,

For the sweet music of children's voices.

वरना मेरी वेन में जो बारूद भरा है

वाशिंगटन मीनार को आग से भर देगा

एक धमाका शहर को खाकस्तर[1] कर देगा

एहले हुक्म[2] के ऐवानों[3] पर

मौत की खामुशी छाई थी

और कुछ दूर

सफ़ेद इमारत की सब हशमत[4]

दूदे–हिरास[5] से कजलाई थी

मोहलिक हथियारों के ताजिर खौफ़ज़दा थे

इन्सानी खूँ के सौदागर खौफ़ज़दा थे

सारे शहर पे सकता सा था

सब सफ़्फ़ाक[6] थे एक तरफ़

और इक दीवाना तन तन्हा था

अमन की खुश्बू, प्यार के साज़ों की खातिर

फूल से बच्चों की आवाज़ों की खातिर

---

1. मिट्टी में मिलाना 2. बादशाही 3. महल 4. श्रेष्ठता
5. डर, भय

NORMAN MOIR

Below the Washington Tower

I saw that "mad" man dying.

He said,

"Stop

Making atomic weapons."

He said,

"Stop

Raining fire on our lively cities."

He was saying,

"Stop

Creating Hiroshimas and Nagasakis,

Otherwise

The explosives in my van,

With the anger burning within me,

नारमन मोइर

वाशिंगटन मीनार के नीचे
मैं ने उस पागल को
अपने सामने मरते देखा है

उसने कहा था–
'ऐटमी हथियारों का बनाना
बंद करो'
उसने कहा था–
'हंसते बसते शहरों पर शौले बरसाना
बंद करो'
उसने कहा था–
'नागासाकी, हीरोशीमा को दोहराना
बंद करो
वर्ना मेरे जिस्म में जो अंगार भरा है

May be our dreams are worthless

And have no meaning;

But what do the aggrieved ones have besides their dreams?

These are not Zulekha's dreams

Which put the blame on the Yousufs of their desires,

Nor the dreams of the King of Egypt

Whose prisoner would provide the interpretation.

These are also not the dreams of those dictators

Who would push helpless people to the gallows.

These are not the dreams of plunderers

Who would put everyone else's dreams to swords.

Our dreams are

The dreams of pure people

Dreams of word and music

Dreams of doors forsaken,

Dreams of voices confined.

• • •

ताबीर से आरी[1] सही
पर दिल–ज़दों के ख्वाब तो हैं
ना ये ख्वाबे ज़ुलेखा हैं
कि अपनी ख्वाहिशों के यूसुफ़ों पर तोहमतें धरते

ना ये ख्वाबे अज़ीज़े–मिस्र हैं
ताबीर[2] जिन की इस की ज़िंदानी बयान करते
ना ये उन आमिरों[3] को ख्वाब
जो बे–आसरा खल्क़े खुदा को दार पर लायें
ना ये ग़ारत गरों के ख्वाब
जो औरों के ख्वाबों को तहे–शमशीर कर जायें

हमारे ख्वाब तो एहल–ए–सफ़ा[4] के ख्वाब हैं
हर्फ़–ओ–नवा के ख्वाब हैं
महसूर[5] दरवाज़ों के ख्वाब
महसूर आवाज़ों के ख्वाब

• • •

1. घृणा 2. स्वप्नफल 3. शासकों 4. एक साथ रहने वाले
5. घिरे हुए

For the love of them and for the good of them

We extinguished all enticing flames.

True we carry no voice,

Have no shelter, no luck,

And are of no use to anyone:

But, why should we sell

Fables of our heaven

And stars and moon of our earth?

Buyers, you have heaps of paper money

Gold coins from bazars of greed,

You have brought such snares before

But for you, why should we sell

The beauty of our word,

Our own dignity?

हम अपने ख्वाब क्यों बेचें
कि जिन को देखने की आरज़ू में
हम ने आँखें तक गंवा दी थीं
कि जिन की आशिक़ी में
और हवा ख्वाही[1] में
हर तरग़ीब[2] बुझा दी थी

चलो हम बे नवा
महरूमे सक़फ़ दयाब–ओ–दर[3] ठहरे
चलो हम बद–मुक़द्दर, बे–हुनर ठहरे
पर अपने आसमाँ की दास्तानें
और ज़मीन के अंजुम–ओ–महताब क्यों बेचें

ख़रीदारो!
तुम अपने काग़ज़ी अंबार लाए हो
हवस की मंडियों से दरहम–ओ–दीनार लाए हो
तुम ऐसे दाम तो हर बार लाए हो
मगर तुम पर
हम अपने हर्फ़ के ताऊस[4]
अपने ख़ून के सुर्ख़ाब क्यों बेचें
हमारे ख्वाब बे–वुक़अत[5] सही

---

1. व्यस्तता 2. प्रेरणा 3. घर बार से वंचित 4. शब्दों का सौन्दर्य 5. महत्त्व–हीन

WHY SHOULD WE SELL OUR DREAMS?

True, ours was simple life

But when were we that destitute

As to peddle our dreams?

Our eyes reflected the burnt of our wounds

But we never displayed them in public.

We were empty handed

But it never happened

That with tattered clothes and miserable looks

We would hawk in the street

"Dreams, buy dreams,

Dreams for sale"

When did our pride hit that low?

Why should we sell our dreams?

For them we even sacrificed our eyes.

हम अपने ख़्वाब क्यों बेचें

फ़क़ीराना रविश[1] रखते हैं
लेकिन इस क़दर नादार[2] हम कब थे
कि अपने ख़्वाब बेचें

हम अपने ज़ख़्म आँखों में लिये फिरते थे
लेकिन रोकशे–बाज़ार[3] हम कब थे
हमारे हाथ ख़ाली थे
मगर ऐसा न था फिर भी
कि हम अपनी दरीदा दामिनी[4]
और जाने–शौरीदा[5] लिये
गलियों में आवाज़ा लगाते–
'ख़्वाब ले लो ख़्वाब
लोगो!'
इतने कम पंदार[6] हम कब थे

---

1. आदत 2. लाचार 3. सार्वजनिक 4. फटा हुआ दामन
5. परेशानियाँ 6. अभिमानी

The melodist, poet,

With his strange ways,

Humble yet majestic

Even his desires for life were like his fate.

Don't ask about him, that possessed one-

He had been ruined for long

Yet he fought with solid rocks.

He became weary and his own pick

Pierced his chest.

• • •

वो तेरा शायर, तिरा मुग़न्नी[1]
वो जिस की बातें अजीब सी थीं
वो जिस के अंदाज़ ख़ुसरवाना थे
और अदायें ग़रीब सी थीं

वो जिस के जीने की ख़्वाहिशें भी
ख़ुद उसके अपने नसीब से थीं

ना पूछ उस का कि वो दीवाना
बहुत दिनों का उजड़ चुका है
वो कोहकुन[3] तो नहीं था लेकिन
कड़ी चट्टानों से लड़ चुका है

वो थक चुका था और उस का तीशा
उसी के सीने में गड़ चुका है

• • •

1. गायक 2. शाही 3. पत्थर काटने वाला, फ़रहाद

Accepted

Besides love's torment

I had other sorrows too

Thousands of griefs were hounding my life

I was also aware

That, through your scarf

I was sifting the sands of pain.

But, every time I touched you

These sands turned into the red of henna

Wounds into flower beds

Sighs to rain-bearing clouds

And the pain to gentle breeze

The fire consuming me has become a heartbeat.

And now my life's entire bounty

These flowers, these wounds

The laments and lyrics

What was mine yesterday

Is yours now

The days and nights I lived

With and without you.

मुझे तिरे दर्द के अलावा भी
और दुख थे ये मानता हूँ
हज़ार ग़म थे जो ज़िन्दगी की
तलाश में थे ये जानता हूँ
मुझे खबर थी कि तेरे आँचल में
दर्द की रेत छानता हूँ

मगर हर इक बार तुझ को छूकर
ये रेत रंगे–हिना[1] बनी है
ये ज़ख्म गुलज़ार बन गए हैं
ये आह–ए–सोज़ाँ[2] घटा बनी है
ये दर्द मौज–ए–सबा[3] हुआ है
ये आग दिल की सदा बनी है

और अब ये सारी मता–ए–हस्ती[4]
ये फूल–ये ज़ख्म सब तिरे हैं
ये दुख के नूहे, ये सुख के नग़मे
जो कल मिरे थे वो अब तिरे हैं
जो तिरी क़ुर्बत तिरी जुदाई में
कट गये रोज़–ओ–शब तिरे हैं

---

1. मेंहदी का रंग 2. तड़पन 3. हवा की ख़ुश्बू 4. जीवन के लिए आवश्यक सामग्री

MY POEMS, MY GHAZALS

My poems, my Ghazals
All are of you
Your favours
Plaints too
All I dedicate to you
Images of faded times!

That you may recall
In your new journeys
Every word would live anew
Dancing like fairies
In sad loneliness.

ये मेरी ग़ज़लें, ये मेरी नज़्में

ये मेरी ग़ज़लें, ये मेरी नज़्में
तमाम तेरी हिकायतें[1] हैं
ये तज़किरे तेरे लुत्फ़ के हैं
ये शैर तेरी शिकायतें हैं

मैं सब तिरी नज़र[2] कर रहा हूँ
ये उन ज़मानों की साअतें[3] हैं

जो ज़िन्दगी के नये सफ़र में
तुझे किसी वक़्त याद आयें
तो एक इक हर्फ़ जी उठेगा
पहन के अनफ़ास[4] की क़बाऐं

उदास तन्हाईयों के लम्हों
में नाच उठेंगी ये अप्सरायें

---

1. कहानियाँ 2. समर्पित 3. समृतियां 4. गुजरे समय का चोला

The poet too, owes his land
So today my pen carries blood, not ink.
Now when your masks are stripped away -
O mercenaries! you are not soldiers!

Now we will not be satisfied only by the tyrant's blood,
We demand the heads of all collaborators!

• • •

आज शायर पे भी क़र्ज़ मिट्टी का है
अब क़लम में लहू है स्याही नहीं
स्वौल उतरा तुम्हारा तो ज़ाहिर हुआ!
पेशा–वर क़ातिलो, तुम सिपाही नहीं

अब सभी बे–ज़मीरों[1] के सर चाहियें
अब फ़क़त मसअला[2] ताजे–शाही नहीं

• • •

1. आत्महीन 2. समस्या

From Qissa Khani[1] to Kimari[2]
You have planted the land with gibbets.
O heroes, O Ghazis, O knights,
Which tyrant's decree are you obeying?
Which Shah-in-Shah are you bowing before?
What is the purpose of these massacres?

Like the Gurkhas under the British Raj,
Brutal and bestial,
Like the Yankee killers in Vietnam
Who also condemned the freedom fighters!
You are no different; they too had
Rifles, uniforms, names.

You have seen the processions of anguished people,
Banners of revolt in their hands.
Their dried up blood on the pavements
Signifies that the day of judgement is near.
Till yesterday we had love for you
Our hearts are full of hate today.

---

1. Qissa Khani is in Peshaver.
2. Kimari is in Lahore.

अब पेशावर से लाहौर महरान तक
तुम ने मक़तल सजाये हैं क्यों ग़ाज़ियो!
किस शहन्शाहे आला का फ़रमान है
किस की ख़ातिर है ये गश्त-ओ-ख़ूँ[1] ग़ाज़ियो
किस की ईमा पे है इतनी ग़ारतगरी[2]
किस के आगे हो तुम सर-नगूँ[3] ग़ाज़ियो

जैसे बरतानवी राज में गोरखे
बाग़ियों पे सितम आम उनके भी थे
जैसे सफ़्फ़ाक गोरे[4] थे वियतनाम में
हक़-परस्तों पे इलज़ाम उनके भी थे
आज तुम उन से कुछ मुख़्तलिफ़ तो नहीं
राइफ़लें, वरदियाँ नाम उनके भी थे

तुम ने देखे हैं जमहूर के क़ाफ़ले
उनके हाथों में परचम[5] बग़ावत के हैं
हड्डियों पर जमी पपड़ियाँ ख़ून की
कह रही हैं कि मंज़र क़यामत के हैं
कल तुम्हारे लिये प्यार सीनों में था
अब जो शोले उठे हैं वो नफ़रत के हैं

---

1. ख़ून का बहाना 2. बर्बादी 3. सिर झुकाए 4. अमरीकी फौज
5. झंडा

To assuage my broken people,
Still I did not declare you guilty.
Though my poems were no balm for their wounds
Still I sang for our orphan land,
To comfort my down trodden people,
to console the bleeding hearts.

You may recall the day you came
From the enemy's concentration camps.
Broken-hearted we lined the streets,
Tears in our eyes,
Forgetting the bitterness of our humiliation
We showered you with flowers of pride.

Little did we know that you the vanquished
Would come to add insult to our injury,
That you who knew the taste of blood
Would break all bounds of cruelty,
That after the genocide in Bengal
That you'd come and butcher the Balouchs.

मैं ने फिर भी तुम्हें बे–खता ही कहा
खलक़ते शहर की दिल–दही के लिए
अपनी बे–आसरा खाक के वासते
अपने बे–आस लोगों के जी के लिए
गो मिरे शेर ज़ख्मों के मरहम न थे
फिर भी इक सई–चारागरी के लिए

याद होंगे तुम्हें फिर वो अय्याम[1] भी!
जब असीरी से तुम लौट कर आए थे
हम दरीदा जिगर[2] रास्तों में खड़े
अपना दिल अपनी आँखों में भर लाए थे
अपनी तहक़ीर[3] की तलखियाँ[4] भूल कर
तुम पर तौक़ीर[5] के फूल बरसाए थे

क्या खबर थी कि तुम से शिकस्ता अना[6]
अपने ज़ख्मों को बस चाटने आयेंगे
जिन के जबड़ों को अपनों का खूँ लग गया
जुल्म की सब हदें पाटने आयेंगे
क़त्ले बंगाल के बाद बोलान में
शहरियों के गले काटने आयेंगे

---

1. दिन रात 2. फटा हुआ हृदय 3. अपमान 4. कड़वाहट
5. सत्कार 6. टूटा

With tearful eyes we bade farewell.
When the clarion call came for you to fight,
You sold our honour and saved your life.
Victorious you could never be
But still we never rejected you.

The oppressed of the East were from us too,'
With whose blood you painted your face.
Did you really go to crush revolt
Or did you go to loot and rape?
How could you change their fate?
You were manic to defile their blood.

Whatever the outcome, so be it
The spell of the nightmare is over.
With arrogance you landed there,
With shame and humiliation you laid down your arms.
You went with the fury of Ghengizi raiders,
In yokes and fetters you were led away.

आँसूओं से तुम्हें अलविदाएँ कहीं
रज़्म गाहों[1] ने जब भी पुकारा तुम्हें
तुम ने जाँ के इवज़[2] आबरू बेच दी!
हम ने फिर भी किया है गवारा तुम्हें
तुम ज़फ़रमंद[3] तो ख़ैर क्या लौटते
हार में भी न दिल से उतारा तुम्हें

सीना चाकाने मशरिक़[4] भी अपने ही थे
जिन का ख़ूँ मुंह पे मलने को तुम आए थे
ममताओं की तक़दीस[5] को लूटने
या बग़ावत कुचलने को तुम आए थे
उन की तक़दीर तुम क्या बदलते मगर
उन की नसलें बदलने को तुम आए थे

उस का अंजाम जो भी हुआ सो हुआ!
शब गई ख़्वाब हाए–परीशाँ[6] गए
किस रऊनत[7] के तेवर थे आवाज़ में
किस ख़जालत[8] से तुम सू–ए–ज़िंदा[9] गए
तेग़ दर्दस्त कफ़[10] दर वहाँ आए थे
तौक़ दर गर्दन–ओ–पाबा जोलां गए

---

1. युद्ध क्षेत्र 2. बदले 3. विजयी 4. पूर्व की छाती को काटने वाले 5. पवित्रता 6. परेशान करने वाले स्वप्न 7. हठ 8. नदामत 9. क़ैदख़ाने की तरह का स्थान 10. हाथ का पंजा

THE MERCENARIES

Thus far I wrote in praise of you;
And now I am ashamed of my songs.
The dignity of my verses reproach me,
I repent the misuse of my poetry.
I am embarassed to see my shackled friends,
I cannot face my dear ones.

Whenever an enemy, or the shadow of oppression
Swooped on my ill-fated land.
Whenever murderers came to attack,
Whenever aggressors crossed the borders,
I gave my blood, my pen, my word,
Whatever I had.

क़ातिलो!

मैं ने अब तक तुम्हारे क़सीदे लिखे
और आज अपने नग़मों से शरमिंदा हूँ!
अपने शैरों की हुर्मत[1] पे हों मुनफ़अल[2]
अपने फ़न के तक़ाज़ों से शर्मिंदा हूँ
पाबा ज़ंजीर[3] यारों से नादिम हूँ मैं
अपने दिलगीर प्यारों से शर्मिंदा हूँ

जब कभी भी मिरी दिल ज़दा ख़ाक पर
साया–ए–ग़ैर या दस्ते दुश्मन[5] पड़ा
जब भी क़ातिल मुक़ाबिल सफ़–ए–आरा[6] हुए
सरहदों पर मिरी जब कभी रन पड़ा
मिरा हर्फ़–ए–हुनर था कि ख़ूने जिगर!
नज़र[7] मैं ने किया, मुझ से जो बन पड़ा

---

1. बेइज़्ज़ती 2. लज्जित 3. ज़ंजीरों में बंधे 4. मरा हुआ दिल 5. शत्रु का हाथ 6. पंक्तिबंद 7. समर्पित

But whose beloved

Are stolen by the masters of this world;

The gowns of the exploiters

Have been made from their skins.

Those simple hearted

Who stare at the sky

And praise the wealthy

Are now being praised everywhere.

Pen is victorious!

• • •

वो बाज़ू
जो पत्थर से हीरे तराशें
मगर बे–निशां उन के घर
बे–कफ़न उन की लाशें
वही कोहकुन[1]

जिन के तीशे[2] पहाड़ों के दिल चीर डालें
मगर खुसरवाने–जहां[3] उस की शीरीं[4] चुरा लें
वही जिन के जिस्मों के पेवंद
एहले हवस की क़बा[5] में लगे थे
वही सादा दिल
जिन की नज़रें फ़लक पर जमी थीं
तो लब मनअमों की सना[6] में लगे थे
अब उन की सना चार सू है

क़लम सुरखुरू है!

• • •

1. पहाड़ खोदने वाला, फ़रहाद 2. औज़ार 3. प्रेमिका 4. मिठास
5. पहनावा 6. अमीरों की प्रशंसा

Pen wrote;

The earth belongs to him who

Soaks the soil with his sweat

Under the open skies;

Who, with the warmth of his blood

Makes fertile the earth;

Whose touch

Makes the earth's silence to speak;

Who seeds the land and harvests the crop

Is left without even a loaf of bread.

The one toughened by toil,

Who never says no to work,

Is the creator of all this fragrance and colour.

Pen is victorious.

Pen is victorious as it wrote

Those who carve diamonds from stones

Yet remain anonymous

And die without coffins;

Those hewers of stone

Whose picks tear through the hearts of the mountains

क़लम ने लिखा था
ये धरती उसी की है, जो
ज़ुल्म के मौसमों में
खुले आसमानों तले
उस की मिट्टी में अपना लहू घोलता है
जो अपने लहू की तमाज़त[1] से
ज़ुल्फ़ नमों[2] की गिरह खोलता है
वही जिस की पोरों के मस से
सकूत–ऐ–ज़मीं[3] बोलता है

मगर जिस ने बोया था काटा था
उस के मुक़द्दर में नाने जवीं[4] तक न थी
जिस के पेकर मुशक़्क़त[5] से पथरा गया
और जिस के लबों पर नहीं तक न थी
उसी से इबारत ये सब रंग–ओ–बू है
क़लम सुरखुरू है!

क़लम सुरखुरू है
कि उस ने लिखा था

---

1. परीना 2. सुन्दरता 3. ज़मीन की ख़ामोशी 5. रोटी का टुकड़ा 6. सख़्त मेहनत

PEN IS VICTORIOUS!

Pen is victorious

It wrote

What you and I are today.

Pen wrote

If tongue is tied.

Hands take to spears

If lips are sealed.

Prison walls speak

When the word is chained

It becomes the sword,

the destiny of the tyrant.

Word is life's dignity

Pen is victorious.

क़लम सुरख़रू[1] है

क़लम सुरखरू है
कि जो उस ने लिखा
वही आज मैं हूँ
वही आज तू है

क़लम ने लिखा था
कि जब भी ज़बानों पे पहरे लगे हैं
तो बाज़ू सनाँ[2] तोलते हैं
कि जब भी लबों पर खमोशी के ताले पड़े हों
तो ज़िंदाँ[3] के दीवारो–दर बोलते हैं
कि जब हर्फ़ ज़ंजीर होता है
शमशीर होता है आखिर
तो आमिर[4] की तक़दीर होता है आखिर

कि जो हर्फ़ है
ज़ीस्त[5] की आबरू है
क़लम सुरखुरू है

---

1. सम्मानित, विजयी 2. आक्रामक 3. क़ैदखाना 4. शासक
5. जीवन

When melody is slain
And song is banished?
When the music is murdered
And voices fade away,

City wrecked,
Then, at whom would you cast a stone?
When you look in the mirror,
Your own images would mock you!

• • •

जब तेग़[1] पे लय कट जायेगी
जब शेर सफ़र कर जायेगा
जब क़त्ल हुआ सुर साज़ों का
जब काल पड़ा आवाज़ों का

जब शहर खंडर बन जायेगा
फिर किस पर संग[2] उठाओगे
अपने चहरे आईनों में
जब देखोगे डर जाओगे

• • •

1. तलवार 2. पत्थर

DO NOT KILL THE VOICES!

You plunge your beliefs' spears
In every heart.
We are the people of love
Why this dagger brandishing at us?
Let the music be heard hear,
And we be allowed to live in our town.

We raise flowers
Care for fragrance
And spread the love around.
Whose blood are you after?

What would you find in this city,
When the word is dead,

मत क़त्ल करो आवाज़ों को!

तुम अपने अक़ीदों[1] के नेज़े
हर दिल में उतारे जाते हो
हम लोग मुहब्बत वाले हैं
तुम खंजर क्यों लहराते हो
इस शहर में नग़मे बहने दो
बसती में हमें भी रहने दो

हम पालनहार हैं फूलों के
हम खुश्बू के रखवाले हैं
तुम किस का लहू पीने आए
हम प्यार सिखाने वाले हैं

उस शहर में फिर क्या देखोगे
जब हर्फ़[2] यहाँ मर जायेंगे

---

1. विश्वास 2. शब्द

Covering the dustry skeletons

Rotting in the basements of museums.

Your bones

Tremble

with the visitor's footfall

As if they hear

A clarion call

On judgement day.

Listen

You vain masters

Listen,

Now you are merely the past;

I am the future.

• • •

अब अजायब घर के तहखानों में सड़ते हैं
तुम्हारे इस्तख्वाँ नोवारिदों[1] की चाप से
यों काँप जाते हैं
कि जैसे सुबह–ए–महशर[2] का बुलावा हो
सुनो ऐ कजकलाहो!
ऐ खुदावंदो!
सुनो
अब तुम फ़क़त माज़ी[3] हो
मैं आईंदा[4] हूँ

• • •

1. सफ़र करने वाले 2. ईश्वर के सामने प्रस्तुत होने का दिन
3. अतीत 4. भविष्य

Carrying darkened suns in your hands,

Decking your foreheads with fake moons

And lighting the niche of the self

With camphor candles,

You wished

Your faces too were illumined;

You too were recognised by the people

Like Gods;

But you were featureless

How could you be given a face?

Your bodies were lifeless, formless and graceless

Your crowns were shelved.

You attire has turned into linings of coffins

तुम ने काले सूरजों को
अपने हाथों पर धरा
मसनूई महताबों[1] को
माथों पर चुना
काफ़ूर की शम्मों से
ताक़े-ज़ात[2] को रोशन किया

और ये चाहा था
कि ख़ाल-ओ-ख़द[3] तुम्हारे भी कहीं चमकें
तुम्हें भी लोग पहचानें
तुम्हें भी देवता मानें
मगर तुम शक्ल से आरी[4] थे
सूरत-गर[5] भी क्या करते

तुम्हारे जिस्म बे-तौक़ीर-ओ-बे-जाँ[6]
और तुम्हारे ताज ताक़ों पर धरे हैं
और तुम्हारे पैरहन[7]
ताबूत का अस्तर बने
ख़ाकसतरी[8] ढांचों को ढांपे

---

1. बनावटी चाँद 2. अस्तित्व 3. माथे 4. घृणा 5. सुन्दर
6. बिना किसी गरिमा के 7. शरीर 8. मिट्टी में मिले हुए

I, the meteor of the night

Fell shattered and scattered, --

Yet I go on dancing, shining,

Neither in my hair, nor in my nails,

I did not hide myself in the confines of city walls

Nor walked under the protective swords:

My power and strength was the word.

From word, the heavenly fountain,

I drank the elixir of life.

Word - the beginning of the truth,

The flame of intuition

The God of all.

मैं शहाबे शब[1]

हज़ारों बार

टूटा और बिखरा

फिर भी मैं रक़्सांदा–ओ–रख़्शांदा[2] हूँ

मेरी ताक़त मेरे बालों में

न मेरे नाखुनों में थी निहाँ

मैं हिसारों[3] में छुपा था

और न तेग़ों की पनाहों में चला

मेरी ताक़त

मेरी क़ुव्वत

हर्फ़ था

सलसबीले–हर्फ़[4] से मैं ने पिया

आबे बक़ा[5]

हर्फ़ जो सच्चाइयों की इब्तेदा[6]

वजदान की शम्मे नवा[7]

सब का खुदा

---

1. टूटते हुए तारे 2. प्रसन्न और सन्तुष्ट 3. सुरक्षित घेरा
4. जीवन का अमृत 5. बीमारी से बचाने वाला पानी 6. आरम्भ
7. बोध का दीपक और स्वर

I AM ALIVE

I am still alive.

You stoned me

Entombed me

Crucified me

Poisoned me

Burned me,

Yet, like the truth

I am alive, eternal.

My face, my eyes, my arms.

My lips

All are alive;

मैं ज़िंदा हूँ

मैं अभी ज़िंदा हूँ
तुम ने संग बारी[1] की
मिरे पेकर[2] को
दीवारों के क़ालिब[3] में चुना
नागों से डसवाया
सलीबों पर चढ़ाया
ज़हर पिलवाया
जलाया
फिर भी मैं सच की तरह पाइंदा[4] हूँ
मैं ज़िंदा हूँ

मेरा चहरा, मेरी आँखें, मेरे बाज़ू
मेरे लब
ज़िंदा हैं सब

---

1. पत्थर फैंकना 2. शरीर 3. बीच में 4. हमेशा रहने वाला

FROM YOUR CITY....

Since I was set to depart from your city
Why then cast a dejected glance at its walls?
The moon was at the threshold of the darkened evening
Even in that situation, the poor traveller had no choice.
The heart wanted to stay, but how could I?

When I first stepped into the unknown valleys
the way memories from homeland implored me to return,
The very same feeling overcomes me today;
As if I would go through the same agonies and pains,
As if someone would call me again, "Come back".

• • •

और तेरे शहर से.....

और तेरे शहर से जब रख्ते–सफ़र[1] बाँध लिया
दरो दीवार पे हसरत की नज़र क्या करते
चाँद कजलाई हुई शाम की दहलीज़ पे था
उस घड़ी भी तिरे मजबूर सफ़र क्या करते
दिल ठहर जाने को कहता था मगर क्या करते

हम ने जब वादी–ए–गुर्बत[2] में क़दम रखा था
जिस तरह यादे–वतन आई थी समझाने को
कुछ इस तरह की कैफ़ियत–ए–जाँ[3] आज भी है
जिस तरह कोई क़यामत हो गुज़र जाने को
जिस तरह कोई कहे फिर से पलट आने को

• • •

---

1. यात्रा का सामान 2. ग़रीबी का वातावरण 3. शरीर की अवस्था

The soul's sanctity died.

The sword of the ego was blunted

A saw tears me apart;

The name of my land is changing

And I am silent.

• • •

जिस्म की हुरमत[1]
रूह की ग़ैरत ख़्वाब हुई
तेग़े–अना बे–आब[2] हुई

मेरे वुजूद[3] पे आरा चलता जाता है
मेरी ज़मीन का नाम बदलता जाता है
और मैं चुप हूँ

• • •

1. बे–इज़्ज़ती 2. अहम की तलवार शर्मिंदा होगई 3. अस्तित्व

SHYLOCK

Centuries ago

Shylock

For a golden guinea

Demanded a pound of flesh of my body.

And the world was stunned;

That moment

Cancelled man's dignity and honour

This event became a symbol in history.

But today's Shylock

Gave me heaps of gold

For my pride.

In this barter

He cut all the strings of my life's lyre,

The body's dignity

शाईलॉक

शाईलॉक ने सदियों पहले
एक तलाई[1] मुहर के बदले
मेरे जिस्म से गोश्त का टुकड़ा माँगा था
और दुनिया हैरान हुई थी
ये लम्हा इन्सान के सारे इज़्ज़ो–शर्फ़ पर
गोया खत्ते तनसीख[2] बना
ये क़िस्सा तमसील[4] बना, तारीख बना

आज के शाईलॉक ने लेकिन
मुझ को मेरी अना के बदले
अशरफ़ियों और दरहम के अंबार दिये
इस सौदे में
उस ने मेरे बरबते–जाँ[5] के
जितने ज़िन्दा तार थे, सारे मार दिये

---

1. सुनहरी
2. शराफत और इज़्ज़त
3. बाँटने वाली लाइन
4. उदाहरण
5. जीवन का सितार

Who is this mother
Who searches
Her child, the piece of her heart?
In the human debris?
Who is this father
Whose voice has been drowned
In the thunderous tumult?
Who are those innocent ones,
Extinguished like lamps
By the black winds?
Of what tribe these brave people are,
Ready to lay down their lives?

No one knows them
No one wants to know them,
Recognise them,
For, in that lies a real test.
There is no child,
Mother, nor father whom anyone claims.

The lucky sheikhs in their palaces
Are indifferent
Kings, silent
The Protectors of Mecca, the Monarchs
Unconcerned
All the religious hypocrites
Are unbothered.

• • •

ये कौन माँ है
जो अपने लख्ते जिगर[1] को मल्बे में ढूंढती है
ये कौन बाबा है
जिस की आवाज़ शोर–ए–महशर में दब गई है
ये कौन मासूम हैं
कि जिन को
स्याह आँधी
दिये समझ कर बुझा रही है
उन्हें कोई जानता नहीं है
उन्हें कोई जानना न चाहे
ये किस क़बीले के सर बकफ़ जाँ–निसार हैं
जिन को कोई पहचानना न चाहे
कि उनकी पहचान इम्तेहाँ है

न कोई बच्चा, न कोई बाबा, न कोई माँ है
महलसराओं[3] में ख़ुश मुक़द्दर
श्योख़ चुप
बादशाह चुप हैं
हरम के सब पासबान
आलम पनाह चुप हैं
तमाम एहले रिया[4] कि जिन के लबों पे है
ला इलाहा चुप हैं

• • •

1. शरीर के टुकड़े 2. क़यामत का शोर 3. महलों 4. दिखावा करने वाले

BEIRUT

This decapitated body,
Shroud of the bloodied clothes,
Torn up scarf
And shattered voice,
To whom do they belong?
Whose blood
Has made this earth ruby-red?
Whose laps
Have become coffins?

These sons
Who stand on the firingline,
From which city
Do they come?
Who are these helpless ones
Lying scattered like the reaped harvest
Cut by the killer swords?

Whose faces are these?
On their cheeks, eyes and lips
Blood drops are studded like pearls?

बैरूत

ये सर–बरीदा[1] बदन है किस का
ये जामा–ए–खूँ[2] कफ़न है किस का
ये ज़ख्म खुर्दा खवा है किस की
ये पारा पारा सदा है किस की
ये किस लहू से ज़मीन याक़ूत[3] बन गई
ये किस की आग़ोश[4] किस का ताबूत[5] बन गई

ये किस नगर के सपूत हैं
जो दयारे–अंगार[6] में खड़े हैं
ये कौन बे आसरा हैं
जो तेग़ो क़ातिलाँ से
कटी हुई फ़सल की तरह
जा बजा पड़े हैं
ये कौन चहरे हैं
जिन के रुखसार–ओ–चश्म–ओ–लब[7] पर
लहू के क़तरे जगर जगर कर के
मोतियों की तरह जड़े हैं

---

1. नंगा 2. खून से लिथड़ा 3. एक बहूमूल्य पत्थर 4. गोद 5. मुर्दे का बकसा 6. जलता हुआ घर 7. गाल, आँखें और होंठ

Look at the stars

Silent and thoughtful

Wondering.

It is the last night of the departing year,

Who knows

How would be tomorrow's sun!

• • •

ख्वाब अगर झूटे होते हैं
कब सच्ची ताबीरें होंगी
हाथों में गुलदस्ते लेकिन
पांव में ज़ंजीरें होंगी

देखो आज की रात सितारे
चुप बेठे आकाश किनारे
जाग रहे हैं सोच रहे हैं

जाते साल की आखरी शब है
कल का सूरज कैसा होगा

• • •

1. दीपक 2. बादल

LAST NIGHT OF THE DEPARTING YEAR

It's the last night of the departing year

Under the lights of chandeliers.

The red of the wine

Gleams through the glasses

Like the hours of the departing year

Like the breeze plays with the candle's flame

Like the last moments of parting lovers

Like the blood dancing in veins.

See, it is the year's last night

The heart wishes to be close to you.

All sparkles and scents

Let them saturate the body and soul

This desire of blood like a storm cloud

Let it rain.

जाते साल की आख़री शब[1] है

जाते साल की आख़री शब है
चहल चिराग़ों की रोशनियों में
बादा-ए-गिलगों[2] की रंगत से
जगुर जगुर करते पैमाने

जैसे जाते साल की घड़ियाँ
जैसे दिये से पवन की चाहत
जैसे दीद की आख़री साअत
जैसे टूटती सोच की कड़ियाँ

आओ आख़री रात है साल की
दिल कहता है शौक़-ए-विसाल[3] की
सब शम्में[1] सारी ख़ुश्बूयें
तन मन में रस बस जाने दें
ये जो लहू से अब्र[2] उठा है
आज की रात बरस जाने दे

---

1. रात 2. शराब जैसा रंग 3. मिलन की चाहत

WINDS, THE MESSENGERS

Petrified are every mother's lips,
Eyes reflect hurt
And hearts bleed.
The night says,
"Last evening their sons were picked up
by commandos.
And have not yet returned.
Neither expect them to return."
Winds informed the frightened candles,
"Your lights won't able to travel
Until new seasons start.
These mothers,
Will remain petrified,
With frozen tears
With choked cries,
Will neither live
Nor be able to die".

• • •

हवाओं की बशारत[1]

तमाम माओं के होंट पत्थर हैं
और आँखों में ज़ख्म हैं
और दिल तपकते हैं
रात कहती है
उनके बेटों को
शब गए[2]
चंद लशकरी
साथ ले गए थे

तो अब तलक उन की वापसी की खबर नहीं है
न वापसी का गुमान रखना
हवायें सहमे हुए चिराग़ों से कह गई थीं

और आने वाली रुतों के आग़ाज़[3] तक
तुम्हारे नसीब में रोशनी का कोई सफ़र नहीं है
ये मायें पत्थर बनी रहेंगी
और उनके आँसू जमे रहेंगे
और उनकी आहें थमी रहेंगी
न जी सकेंगे
न मर सकेंगे

• • •

1. सन्देश 2. पिछली रात 3. आरम्भ

Their hearts filled with gleaming griefs,
Gloomy eyes with shimmery stars
Come out to search for the demon;
But, the next evening
on the zig-zag path that leads to the jungle
Infested with black snakes and yellowed thorns,
Were found bloodied bodies
With severed heads
Broken arms and gouged eyes.

Such scenes
Frightened the people
So they cover their eyes and mouths
With their hands.

• • •

अपने दुखी सीनों में ग़म के जगर जगर अंगारे
और ज़ख़्मी आँखों में
जगमग जगमग तारे लेकर
उस अफ़रीयत की खोज में निकले

लेकिन अगली शाम
इस टेढ़ी तिर्छी पगडंडी पर
जो काले साँपों
और पीले काँटों वाले
जंगल को जाती है
उनके सर
उनके बाज़ू
उनकी आँखें
लहू लुहान
और अलग अलग और टुकड़े टुकड़े मिली हैं

उस मंज़र[1] की दीद से अब तक
बस्ती वालों के
मुँह पर
और आँखों पर
खुद उनके अपने हाथ धरे हैं

• • •

1. दृश्य

DEMON

Clutching the babies
Frightened mothers
Tremble.

People say
For years in this town
Has lived a man-eating demon
Who has many faces.
If in any house
A voice illumines
Or a wish blossoms,
The demon devours the entire family
Before the morning breaks.

Many a time
Brave people

अफ़रीयत[1]

ख़ौफ़ज़दा मायें
बच्चों को सीनों से लिपटाए
थर थर काँप रही हैं

बस्ती वाले कहते हैं
बरसों से
इस क़रिया[2] में
इक आदमख़ोर अफ़रीयत है
जिस के बहुत से चेहरे हैं
और जिस घर में भी
किसी सदा की शमा जले
या किसी दुआ का फूल खिले
वो सुब्ह से पहले
सारे घर को खा जाता है

कितनी बार कई
दिल वाले

---

1. शैतान 2. क़स्बा

SECOND MIGRATION

Once again the Prophet has migrated
From my Mecca.
And now once more
The Kaba's banished Gods,
Golden idols
Have occupied their thrones.

Truth's blood as a red carpet
Spreads out under their feet;
Inside their brocade tent
Enemies have gathered to celebrate;
Play drums of
Hypocrisy and deceit.

• • •

दूसरी हिजरत[1]

फिर मिरे मक्का से पैग़म्बर
हिजरत करके चला गया है
और अब फिर से
काबा के रम खुर्दा बुत[2]
असनाम–ए–तलाई[3]
अपनी अपनी मसनद पर आ बेठे हैं
सच का लहू
उन के क़दमों में
उन्नाबी क़ालीन की सूरत बिछा हुआ है
कमख़्वाबी ख़ेमों के अंदर
बज़्म–ए–हरीफ़ाँ[4] फिर सजती है
किज़्ब–ओ–रिया की दफ़[5] बजती है

• • •

1. एक स्थान को छोड़कर दूसरे स्थान पर जाना 2. भागने वाली मूरतें 3. स्वर्णित मूरतें 4. दुश्मनों की महफ़िल 5. धोखे की ढपली

LAST HOURS OF THE NIGHT

No where
Is the breeze of that kind city
Nor any comrade, confidante,

Neither is my beloved on the terrace with her lovely locks,
Nor is she on the roadside with her beautiful eyes.
I am away from lovers lane
I am away from the faces of friends,

Neither any couplet of Bedil or Ghalib
Nor any words of Hafiz Shiraz
Echo in my mind.
No where are night-consumed candles
Nor any heart piercing songs of nightingales.

Deprived of loneliness, Divested of company
With no submissions, no requests

Surrounded by a gateless wall
Encircled by fortifications,

The carefree birds of sleep
Have flown from the nest of my eyes.

Dejected in desolation
When I pick up the lyre of your memories

The whole chain of thoughts is broken
By the ugly shouts of prison guards.

• • •

पिछला पहर

न कहीं शहरे महरबाँ की हवा
न कोई यारे हमदम–ओ–दमसाज़[1]
न सरे–बाम जुल्फ़े आवारा
न सरे राह चश्म–ए–फ़ितना तराज़
न कहीं कूए–चाक दामानाँ[2]
न कहीं रू–ए–दोस्ताने[3] फ़राज़
न कोई बैते–बेदिल–ओ–ग़ालिब[4]
न कोई शैरे हाफ़िज़े शीराज़
न कोई शमा कुश्ता–ए–शब[5] है
न कोई अंदलीबे सीना गदाज़[6]

रिवल्वत–ए–ग़म[7] न बज़्मे रुसवाई
न सवाले तलब न अर्ज़े नियाज़
चार सू इक फ़सीले–बे–दर है
चार जानिब हिसारे बे–अंदाज़
नींद के ताईराने–बे–परवा[8]
शाख़े मिज़गाँ[9] से कर गए परवाज़
ऐसी वीरानियों से घबराकर
जब उठाता हूँ तेरी याद का साज़
तोड़ देती है सिलसिले सारे
पहरादारों की बदनुमा आवाज़

• • •

---

1. साथ देने वाला 2. दामन 3. मित्र 4. गलिब अथवा बेदिल की कविता 5. रात का बुझा हुआ दीपक 6. भरी छातियों वाली सुन्दरी 7. दुख भरा अकेलापन 8. नींद में परी 9. घरौंदा

But try to stop these winds too

Which sweep through

Streets

Bazaars

Highways,

Carrying from city to city

The red of your slaughterhouses,

Aroma of fresh blood.

Fools!

If pigeons are caged

Winds carry the message.

• • •

मगर अब उन हवाओं को भी रोको
जो तुम्हारे मक़तलों की लालियाँ
और ताज़ा ख़ूँ की ख़ुशबूएँ
और उन की आवाज़ें लिए
गलियों से
बाज़ारों से
शाहिराहों[1] से होकर
हर तरफ़
क़रिया–ब–क़रिया[2]
फैलती जाती है
नादानो!
हवायें नामा–बर[3] बनती हैं
जब क़ासिद कबूतर क़ैद होते हैं

• • •

1. रास्तों 2. क्रमानुसार 3. संदेश वाहक

COURIER PIGEONS

This blood
Which has reddened
The streets of my cities,
Its peoples, clothes
Will usher in tomorrow's
Seasons and suns.

Fine, you censored
The bold black headlines,
Shackled the word,
Fettered the pen:

क़ासिद[1] कबूतर

ये लहू
जिस से मिरे
शहरों के सारे रास्ते
गुलगूँ हैं
और हर पैरहन का रंग उन्नाबी[3] है
कल के मौसमों
और आने वाले
सूरजों
का ज़मज़मा गर[4] है
चलो तुम ने तो
काली सुरख़ियाँ
मिक़राज़[5] कर डालीं
सुख़न नख़चीर[6] कर डाले
क़लम ज़ंजीर कर डाले

---

1. संदेशवाहक 2. सजे हुए 3. गुलाबी 4. शोर 5. हटा देना
6. नष्ट करना

POET AND TYRANT

Frenzied and carefree is the poet
Destitute, homeless, lonely.
He takes on the sorrows of the world
And gives the people the song.

He says the truth and suffers,
He suffers and says the truth.

The tyrant has many toadies
The people quake with terror.
He rules with bugle, banner and bayonet,
His selfish dreams are others' nightmares

Yet he fears the truth!

• • •

हर्फ़ और हुक्म

शायर दीवाना अलबेला
बे–दर बे–दरबार अकेला
हर्फ़–गरी[1] मज़हब उस का है
दुनिया का दुख सब उस का है
सच कहता है दुख सहता है
दुख सहता है सच कहता है

आमिर[2] के लाखों दरबारी
उस से रवाईफ़ रवल्क़त[3] सारी
तबल–ओ–अल्म[4] शमशीर उसी की
ख्वाब उस के ताबीर उसी की
फिर भी शायर से डरता है
सच्चे हर्फ़ों से मरता है

• • •

1. शब्दों का प्रयोग 2. शासक 3. प्रजा 4. डरावनी

NESTLESS BIRDS

Scenes of grey evening appear before my eyes
the wind flickers the flame of the sun.

Many pictures appear at the horizon and fade out
The faces of friends emerge from the evening glow.

Flowers instantly bloom
The stream of loving memories play melodies

Those bewildered companions would be looking for me
With shimmering dew in their kind eyes.

The prison walls have no cracks, no holes
Yet I hear songs of birds who have lost their nests.

• • •

आशियाँ गुम-कर्दा[1]

अजब मंज़र स्वादे–शाम के आँखों में फिरते हैं
हवा सूरज की मशाल को जलाती है बुझाती है

उफ़क़[2] पर कितनी तस्वीरें उभरती हैं बिखरती हैं
शफ़क़ में आशना चेहरों की रंगत फैल जाती है

तो दामाने–नज़र[3] में बे–मुहाबा[4] फूल खिलते हैं
तो जैसे जू–ए–बारे यादे–यारां[5] गुनगुनाती है

वो हमदम मुझ को हैरान–ओ–परेशान ढूँढते होंगे
कि जिन की महरबाँ आँखों में शबनम झिलमिलाती है

क़फ़स[6] में रौज़ने दीवार–ओ–ज़ख्मे दर[7] नहीं लेकिन
नवाये ताईराने–आशियाँ[8] गुम कर्दा आती है

• • •

1. बेघर पक्षी 2. सूर्य निकलने के समय की लाली 3. पुरानी स्मृतियां 4. बहुत अधिक 5. प्रीतम की याद 6. पिंजरा 7. टूटा दरवाजा

WHAT DID I HAVE?

What did I have the world could rob?
I was always destitute.

Today, though I am a captive,
The city was not less than a prison yesterday.

What day was not the day of sorrow?
What night was not the night of separation?

My poems were my only riches
My lyre of loyalty was my only possession.

Still I don't consider myself ill-fated,
Still I feel the times are not too unkind.

Pain is intact, memories remain,
Only you have been distanced from me, my love.

• • •

पास क्या था ?

पास क्या था कि लूटती दुनिया?
हम तो कल भी थे बे–सरो–सामाँ[1]

आज दीवार खिंच गई है अगर
शहर कल भी था सूरत–ए–ज़िन्दां[2]

कब मयस्सर हुआ था रोज़–ए–विसाल?
कब मुक़द्दर न थी शबे–हिजरां[3]?

इक मता–ए–सुख़न[4] थी पास अपने
एक साज़े–वफ़ा था दौलत–ए–जाँ

अब भी ख़ुश–बख़्त हैं तिरे वहशी
अब भी ख़ुश–वक़्त हैं तिरे नादाँ

दर्द क़ाईम है याद बाक़ी है
इक तेरी दीद छिन गई जानाँ

• • •

---

1. जिसका घर बार न हो 2. क़ैद ख़ाने के समान 3. जुदाई की रात 4. शैरो–शायरी

NEITHER THE MOON STOPS

Neither the moon stops, nor the wind goes by the prison
Then who will take the message to my beloved?

Nothing comes to mind except to give up loving
Perhaps no choice is left for the heart

A few memories are camping around the ruined heart
Only a few scenes flash before the desolate eyes.

The crowd is giving audience to the town's chief
Who from that unkind city will join the banished one?

Why people talk about remedies for sorrows
There is nothing left for friends, except to console.

• • •

○

चाँद रुकता है न आती है सबा[1] ज़िंदाँ[2] के पास
कौन ले जाए मिरे नामे मिरे जानाँ के पास

अब बजुज़ तर्क–ए–वफ़ा[3] कोई ख़याल आता नहीं
अब कोई हीला नहीं शायद दिले नादाँ के पास

चंद यादें नोहा–गर हैं ख़ीमा–ए–दिल[4] के क़रीब
चंद तस्वीरें झलकती हैं सफ़े–मज़गाँ[5] के पास

शहर वाले सब अमीर–ए–शहर की मजलिस में हैं
कौन आयेगा ग़रीब–ए–शहर ना पुरसाँ के पास?

लोग क्यों करते हैं अब चारा–गरी के तज़किरे
अब बजुज़ हर्फ़–ए–तसल्ली[6] क्या है ग़म–ख़्वारों के पास?

• • •

1. हवा 2. जेल 3. प्यार छोड़ने के अतिरिक्त 4. दिल के अंदर 5. असन्तुष्ट आंखें

Where are we together, even I am lost,
As if corpses lie in ruins
Without coffin, grave, becoming food for the vultures,
Momentary are the memories
Like step's signs in the desert,
Like the brief silence observed in death.

• • •

सिर्फ़ हम, तू भी कहाँ मैं भी कहाँ
जैसे वीराने में लाशें बे–अमाँ[1]
बे–कफ़न, बे–गौर, रिज़्क़े कर–गुसाँ
और ये यादें भी कुछ लम्हों की हैं
जिस तरह सहरा में क़दमों के निशाँ
जिस तरह ताज़ियती[2] ख़ामोशियाँ

• • •

1. असुरक्षित 3. शोक करने वाली

THE WASTED CROP

Life's dream, a wasted crop
You, heart broken and I, discordant.
Life's dream a wasted crop.

The shine of every pain's sun,
Hand's blisters, the sweat of every face
Hair clouds, lip's glow
The fire of my heart, colours of your beauty
All, a waste.

Flowing rivers of the fidelity blood, a waste
The yield of the unavailable crop appears no where.

Lake of tears, afternoon's heat-waves
Bodies paralyzed, feelings dead, heart bloodied
Only sand dunes move in all directions.
No one waits, no eye becomes wet

फ़सले रायेगाँ[1]

ज़िन्दगी के ख्वाब फ़सले–रायेगाँ
तो दरीदा दिल[2] में आशुफ़्ता[3] बयाँ
ज़िन्दगी के ख्वाब–फ़सले रायेगाँ

रायेगाँ हर दर्द के सूरज की धूप
आबले हाथों के माथों का अर्क़
गेसुओं के अब्र[4] होंटों की शफ़क़[5]
मेरे दिल की आग तेरा रंग रूप
रायेगाँ ख़ूने वफ़ा की नदियाँ
कुश्त–ए–बे–हासिल का हासिल निशाँ

आँसुओं की झील दो पहरों की लू
जिस्म शल एहसास मुर्दा लहू
चार जानिब रेत की टीले रवाँ
कोई नोहा–गर[6], न कोई चश्म नम

1. बेकार फसल 2. टूटा हुआ दिल 3. व्याकुल 4. बादल
5. सूर्यास्त के समय की लाली 6. दुख मनाने वाला

I knew that when these enormous, tall trees
With their roots deep down in the earth
Could not stand the piercing winds of the storm,

How could I,
The autumn leaf
Stay on the bough?

That storm was brief but it was enough for me.
I know that tomorrow the first spring morning
Will bestow new clothes on to the named trees;

But my heart beat has increased
I fear
That although the rushing winds and autumn storm
Could not make me fall,
The spring breeze
May separate me from the bough of grief.

• • •

ज़ख्म खुर्दा बिरहना लाशें
गड़ी हुई हों
मैं जानता था
कि जब ये बोझल अशजार[1]
जिन की कोहना[2] जड़ें ज़मीन की अमीक़[3] गहराइयों में
बरसों से जागज़ीं थीं
हुजूमे सर सर में चंद लम्हे ये ऐस्तावा न रह सके तो
मैं एक बर्ग–ए–रिवज़ाँ[4] भी
शाख़े–निहाले–ग़म पर रह सकूँगा

वो एक पल था कि एक रुत थी
मगर मिरे वास्ते बहुत थी
मुझे ख़बर है कि कल बहारों की अव्वलीन[5] सुब्ह
फिर से बे–बर्ग–ओ–बार[6] शाख़ों को
ज़िन्दगी की नई क़बायें[7] अता करेगी
मगर मिरा दिल धड़क रहा है
मुझे, जिसे आँधियों की योरिश[8]
रिवज़ाँ के तूफ़ाँ न छू सके थे
कहीं नसीम–ए–बहार[9], शाख़े निहाले ग़म से
जुदा न कर दे

• • •

1. पेड़ 2. पुरानी 3. असीम 4. पतझड़ का पीला पत्ता 5. पहली 6. फल–फूल 7. पहनावा 8. गुबार 9. बहार की पवन

BOUGH ON THE TREE OF SORROW

Like an autumn leaf

On the bough of a tree of sorrow

I have been trembling.

I still remember that killing hour

When the last evening of the summer

Embraced me and cried

As if we would not see each other again.

It was a hideous time

The storm raided in the night

Destroyed even the fragrance of flowers.

As the dawn broke, tree were stark naked

Like the strewn bodies of my wounded friends

शाख़े-निहाले-ग़म[1]

मैं एक बर्ग-ए-रिज़ाँ[2] की मानिंद
कब से शाख़े-निहाले-ग़म पर
लरज़ता रहा हूँ

मुझे अभी तक है याद वो जाँ-फ़ुगार-साअत[3]
कि जब बहारों की आख़री शाम
मुझ से कुछ यूँ लिपट के रोई
कि जैसे अब उम्र भर न देखेगा
हम में एक दूसरे को कोई

वो रात कितनी कड़ी थी
जब आँधियों के शबे-ख़ूं से
बू-ए-गुल भी लहू लहू थी
सहर[5] हुई जब तो पेड़ यों ख़ुश्क-ओ-ज़र्द रू थे
कि जैसे मक़तल में मेरे बिछड़े हुए रफ़ीक़ों की

---

1. ग़म का पौधा 2. पतझड़ का फल 3. घायल महूर्त
4. ख़ून भरी रात 5. प्रातः 6. नंगी

SOMETIMES, VERY OFTEN

Better it would be to forget
The sequence of our meetings and separations.
Candles of desire have but extinguished,
Cities of friendship looted

What good the lost moments would do?
Whether they were wounds, flowers or stars
Pointless to recall the seasons!
How-so-ever one spent his days

Why moan, lament?
Now I have no complaint, if ever there was one.
Let bygones by bygones
Let us forget that we ever met.

Very often, even if one wishes
Distances cannot be bridged.
Sometimes, the departed ones
Are not welcome upon their return.

• • •

बाज़-औक़ात[1], अक्सर औक़ात

भूल जाएं तो आज बेहतर है
सिलसिले क़ुर्ब[2] के जुदाई के
बुझ चुकीं ख़्वाहिशों की क़ंदीलें
लुट चुके शहर आशनाई[3] के

रायेगाँ[4] साअतों से क्या लेना
ज़ख़्म हों फूल हों सितारे हों
मौसमों को हिसाब क्या रखना
जिस ने जैसे भी दिन गुज़ारे हों

ज़िंदगी से शिकायतें कैसी
अब नहीं हैं, अगर गिले थे कभी
भूल जायें कि जो हुआ सो हुआ
भूल जायें कि हम मिले थे कभी

अक्सर औक़ात चाहने पर भी
फ़ासलों में कमी नहीं होती
बाज़ औक़ात जाने वालों की
वापसी से खुशी नहीं होती

• • •

1. कभी–कभी 2. निकटता 3. जान–पहचान 4. बेकार

ASTRAY CLOUD

When a stray cloud from a remote city
Would pass over my burning town

Thirsty eyes would look at it with a longing
But, as time flies, it would also pass by.

The heart will be lost in unknown thoughts
God knows what memories will come to mind;

But the unkind cloud of that city
Would fly away spreading the fire of pain.

• • •

कोई भटकता बादल

दूर इक शहर से जब कोई भटकता बादल
मेरी जलती हुई बत्ती की तरफ़ आयेगा

कितनी हसरत से उसे देखेंगी प्यासी आँखें
और वो वक़्त की मानिंद गुज़र जायेगा

जाने किस सोच में खो जायेगी दिल की दुनिया
जाने क्या क्या मुझे बीता हुआ याद आयेगा

और उस शहर का बे-फ़ैज़[1] भटकता बादल
दर्द की आग को फैला के चला जायेगा

• • •

1. अप-यश

MIRROR

After we parted and you were gone
I became conscious of myself.
Tears were dried,
Not even a drop was left to moisten the eyelids.
What is that parched desert
Which drank the ocean of my eyes?
That even this moment of grief
Thirsts for a drop of tear!

I think I should try smiling
Since I can't cry.
Perhaps this lifeless body may still hold a dream!
But oh lip's naked branches
Where could you find
Blossoms of smiles,
Roses of happy hearts.

Life's effervescence has turned into desolation
Now that you are gone.

• • •

आईना

तुझ से बिछड़ा हूँ तो आज आया मुझे अपना ख़याल
एक क़तरा भी नहीं बाक़ी कि हों पल्कें तो नम
मेरी आँखों के समुंदर कौन सहरा[1] पी गए
एक आँसू को तरसती है मिरी तक़रीबे–ग़म

मैं न रो पाया तो सोचा मुस्कुरा कर देख लूँ
शायद उस बेजान पैकर में कोई ज़िंदा हो ख़्वाब
पर लबों के तन बरहना[3] शाख़्चों पर अब कहाँ
मुस्कुराहट के शगूफ़े ख़ंदा–ए–दिल[4] के गुलाब

कितना वीराँ हो चुका है मेरी हस्ती का जमाल
तुझ से बिछड़ा हूँ तो आज आया मुझे अपना ख़याल

• • •

1. रेगिस्तान 2. दुख का समारोह 3. नंगी 4. मुस्काता दिल

YOU AND I

Every day when the sun descends from the mountain
A long, falling, restive shadow
Says to the wall,
"Come with me"

And the wall, pompous and proud,
Evasive of the ties of companionship,
Would only smile at its old mate's desire.

Which wall has ever walked with its shadow?
Time is a friend, neither to the wall
Nor to the shadow.

And now under the debris
Of stones, sand and dust
The pride of that wall lies shattered.
The sun shines,
But who knows where the shadow is?

• • •

मैं और तू

रोज़ जब धूप पहाड़ों से उतरने लगती
कोई घुटता हुआ बढ़ता हुआ बेकल साया
एक दीवार से कहता कि मिरे साथ चलो

और ज़ंजीरे–रिफ़ाक़त[1] से गुरेज़ाँ[2] दीवार
अपने पंदार के नशे में सदा उसतादा[3]
ख़्वाहिशे हमदमे दैरीना[4] पे हंस देती थी

कौन दीवार किसी साए के हमराह चली
कौन दीवार हमेशा मगर उसतादा रही
वक़्त दीवार का साथी है न साए का रफ़ीक़

और अब संगो गुलो–ख़िश्त[5] के मल्बे के तले
उसी दीवार का पंदार[6] है रेज़ा–रेज़ा[7]
धूप निकली है मगर जाने कहाँ है साया

• • •

---

1. दोस्ती की ज़ंजीर 2. भागता हुआ 3. व्यस्त 4. पुराने मित्रों की चाहत 5. फूल और काँटे 6. सदुपदेश 7. टुकड़े–टुकड़े

Your sick days and nights,
Miserable memories of the dear ones,
Like old, stained, crumpled shirts
Which can't be cleaned
Even by automatic machines

These rusts of poverty,
These sickly minds,
Body's dirt
You carry them with such care
As if they are your soul and heart
This place where you are now,
Is not a dream land
Nor a vortex of thoughts.

Here life is like wine
Saucy, full of mirth,
Not a toxin.
Leave your begging bowl at the door
As begging
Is not a custom here.

• • •

तो ले आते हो
बीमार शब–ओ–रोज़–ओ–दिल अफ़गार[1]
अज़ीज़ाने वतन की यादें
अपनी ज़ौलीदा–ओ–बोसीदा[2] क़मीसों की तरह
जिन के धब्बों को तो
खुदकार[3] मशीनें भी नहीं धो सकतीं
ये जो ज़ंगार हैं ग़ुर्बत[4] के
खुद–आज़ार जो तारीकियाँ[5] ज़हनों की हैं
आराइशें जिस्मों की हैं
इस तरह संभाले हुए फिरते हो
कि जैसे ये तुम्हारे दिल–ओ–जाँ हो
इस घड़ी तुम हो जहाँ
मम्लिकत ख़्वाब[6] नहीं, या किसी सोच का गिरदाब[7] नहीं
ज़िंदगी मय की तरह
शोख़ है तर्रार है
ज़ोहराब[8] नहीं
अपने कश्कूल को दहलीज़ पे रख आओ
कि दरीवज़ा–गरी[9]
इस जगह शामिल–आदाब नहीं

• • •

1. घायल 2. उलझी हुई और फटी हुई 3. स्वचालित
4. ग़रीबी 5. अंधेरे 6. सपनों का संसार 7. भँवर
8. चमकीला 9. भीख माँगना

WORRY NOT!

And she,
When she poured red wine in my glass,
Told me not to worry
You have come to a place where
The people of
The city,
Country
And the peaceful environs
Dance with songs of their lips
With the gaiety of a drunk.

Worry not
on the face of a wakeful night
Is a cape of fragrance.
Worry not.
What a peculiar people you are!
When come abroad
You bring along

मत सोचो

और उसने
मिरे साग़र[1] में
मय–ए–सुर्ख़[2] उन्डेली तो कहा
मत सोचो!
तुम यहाँ आए हो
इस मुल्क के, इस शहर के
इस हजला–ए–तरकी[3] में जहाँ
सब के सब रक़्स किनाँ[4]
नग़मा बलब!

मस्त अदा.....मत सोचो
जागती रात
के चहरे पे है खुशबू की रिदा[5]
मत सोचो
तुम भी क्या लोग हो
परदेस भी आते हो

---

1. प्याला 2. लाल शराब 3. सन्तोष जनक कक्ष 4. नाचते हुए
5. चादर

Writhe in pain,

Waiting

For a piece of bread and a sip of milk.

Each morn

I go to every ward

With my suppliant body,

But doctors tell me

"Damn you

Your blood is lifeless".

God!

How can I tell them

Selling my blood is my need

Not a trade!

• • •

जिरआ–ए–शीर[1] और पारा–ए–नान[2] की आरज़ू में
मिरा रास्ता देखते हैं
मैं हर रोज़
हर वार्ड को
मुलतजी[3] जिस्म से देखता हूँ
मगर डाक्टर मुझ से कहते हैं
मरदूद
अब तेरे खुन्नाब[4] में
ज़िन्दगी की हरारत नहीं है

खुदाया!
मैं कैसे बताऊँ उन्हें
खूँ फ़रोशी[5] ज़रूरत है मेरी
तिजारत नहीं है

• • •

1. स्वादिष्ट खाना 2. रोटी का टुकड़ा 3. इच्छुक
4. खून बेचना

CONDEMNED

O God!

Even hospitals pay no price for my blood.

No one has any use for it.

Every morning I come out

With pints of blood in my body,

(Though many bottles I have sold so far)

With a hope that

Perhaps.....?

But in the evenings, return with empty hands

To my home

Where my famished children

मरदूद[1]

ऐ खुदा हस्पतालों में भी
अब मिरे खून की कोई क़ीमत नहीं है
किसी को भी मेरे लहू की ज़रूरत नहीं है

मैं अपने बदन में
(कई खून की बोतलें बेच कर भी)
अभी तक लहू के कटोरे लिये
सुबह दम
इस तवक़्क़ो[2] पे घर से निकलता हूँ
शायद.....
मगर शाम को बे–समर[3] लौटता हूँ
उसी घर में
जिस में मिरे खून के लोथड़े
कुलबुलाते हुए

---

1. बहिष्कृत, बेइज़्ज़त 2. आशा 3. बिना परिणाम के

WHITE CANES

One born blind
Cannot dream of happiness
Even if he walks
On the path of truth and thought.

On this highway of life
Thousands of caravans passing.
Eyes see their way,
Hearts their destination.
Here the busy crowds,
Carrying their stories
Of pleasure and pain.

But, my tribe is white canes.

• • •

सफ़ेद छड़ियाँ

जनम का अँधा
जो सोच और सच के रास्तों पर
कभी कभी कोई ख्वाब देखे
तो ख्वाब में भी अज़ाब[1] देखे

ये शाहराहे हयात[2] जिस पर
हज़ारहा क़ाफ़िले रवाँ हैं
सभी की आँखें
हर एक का दिल
सभी के रस्ते
सभी की मंज़िल
इसी हुजूमे कुशाँ कुशाँ[3] में
तमाम चेहरों की दास्ताँ में
तरब[4] के लम्हे
दुखों की घड़ियाँ
मिरा क़बीला सफ़ेद छड़ियाँ

• • •

1. दुख 2. जीवन की राह 3. फैले हुई भीड़ 4. हर्ष

DREAMS DO NOT DIE

Dreams do not die
Dreams, unlike hearts,
Do not vanish or scatter
Or wither away with death.

Dreams,
They are light,
Melody and breeze.
They cannot be stopped by hideous mountains,
Cannot burn in the hell fire of persecution.
These flags of light, sound and breeze
Will not bow, even in execution's square.

Dreams are words
Dreams are light
Dreams are Socrates
Dreams are Mansoors.

• • •

ख़्वाब मरते नहीं

ख़्वाब मरते नहीं
ख़्वाब दिल हैं न आँखें न साँसें कि जो
रेज़ा–रेज़ा[1] हुए तो बिखर जायेंगे
जिस्म की मौत से ये भी मर जायेंगे
ख़्वाब मरते नहीं

ख़्वाब तो रोशनी हैं नवा[2] हैं हवा हैं
जो काले पहाड़ों से रुकते नहीं
ज़ुल्म के दोज़खों से भी फुकते नहीं
रोशनी और नवा और हवा के अल्लम[3]
मक़तलों[4] में पहुंच कर भी झुकते नहीं

ख़्वाब तो हर्फ़[5] हैं
ख़्वाब तो नूर[6] हैं
ख़्वाब सुक़रात हैं
ख़्वाब मंसूर हैं

• • •

1. टुकड़े–टुकड़े 2. स्वर, ध्वनि 3. झौंके 4. हत्या–स्थल
5. शब्द 6. ज्योति

TRUTH IS ALSO A LIE

Truth is also a lie:
It has many faces.

One face is
When you are near
Not to wish to embrace you.

One face
Solemnly swears
By the sanctity of your body
To convince
Suspecting eyes
In words of holy books
Sent from the skies.

One face
That on leaving your company
Wonders
Why my cold blood races
With intense passion and anguish of separation,
Why my body aches all over
Even though I am drunk?

• • •

सच भी झूटा है

सच भी झूटा है कि
उसके भी कई चेहरे हैं

एक चेहरा कि तेरे क़ुर्ब[1] की साअत[2] में मुझे
न कोई ख्वाहिश–ए–आग़ौश[3] रही
और न तमन्ना–ए–विसाल[4]

एक चेहरा कि
तेरे जिस्म की हुर्मत[5] की क़सम खाके
हर इक दीदा–ए–मश्कूक[6] समझाता रहा
आसमानों के सहीफ़ों से उतारे हुए
अल्फ़ाज़ को दोहराता रहा

एक चेहरा
कि तेरे पास से उठा हूँ
तो खुद सोचता हूँ
कि मिरा सर्द लहू
गर्मी–ए–शौक़ से और आतिश–ए–महरूमी[7] से
क्यों फुंकता है.....
और बदन
नशे के आलम में भी क्यों दुखता है

• • •

---

1. निकटता 2. घड़ी, क्षण 3. बांहों में बांधने की इच्छा
4. मिलाप की आकांक्षा 5. सम्मान 6. शक की निगह
7. वंचित रहने की गर्मी

RETURN

"Listen"
She said,
"Don't come back merely to keep the word.
Such people often return
As they become tired of
Being helpless
And lonely in separation

"You go ahead,
Quench your thirst at every river.
No matter what eyes you allure,
What heart you entice,
My anguish would not protest.
But,
When the flame
Of your yearnings for me
Flares up and intensifies,
And your heart cries out
Then
You should come back."

• • •

वापसी

उसने कहा
सुन
अहद[1] निभाने की खातिर मत आना
अहद निभाने वाले अक्सर
मजबूरी या महजूरी[2] की थकन से लौटा करते हैं

तुम जाओ
और दरिया दरिया प्यास बुझाओ
जिन आँखों में डूबो
जिस दिल में भी उतरो
मेरी जलन आवाज़ न देगी
लेकिन जब मेरी चाहत
और मेरी ख्वाहिश की लौ
इतनी तेज़ और इतनी ऊँची हो जाए
जब दिल रो दे
तब लौट आना

• • •

1. वचन 2. वियोग, जुदाई

अनुक्रम

वापसी	11	Return	11
सच भी झूटा है	13	Truth is also a lie	13
ख़्वाब मरते नहीं	15	Dreams do not die	15
सफ़ेद छड़ियाँ	17	White canes	17
मरदूद	19	Condemned	19
मत सोचो	23	Worry not	23
मैं और तू	27	You and I	27
आईना	29	Mirror	29
कोई भटकता बादल	31	Astray cloud	31
बाज़–औक़ात, अक्सर औक़ात	33	Sometimes, very often	33
शाख़े–निहाले–ग़म	35	Bough on the tree of sorrow	35
फ़सले रायेगाँ	39	The wasted crop	39
चाँद रुकता है.....	43	Neither the moon stops	43
पास क्या था?	45	What did I have	45
आशियाँ गुम–कर्दा	47	Nestless Birds	47
हर्फ़ और हुक्म	49	Poet and tyrant	49
क़ासिद कबूतर	51	Courier pigeons	51
पिछला पहर	55	Last hours of the night	55
दूसरी हिजरत	57	Second migration	57
अफ़रीयत	59	Demon	59
हवाओं की बशारत	63	Winds, the messengers	63
जाते साल की आख़री शब है	65	Last night of the departing year	65
बैरूत	69	Beirut	69
शाईलॉक	73	Shylock	73
और तेरे शहर से.....	77	The wavering heart	77
मैं ज़िंदा हूँ	79	I am alive	79
मत क़त्ल करो आवाज़ों को!	87	Do not kill the voices!	87
क़लम सुरख़ुरू है	91	Pen is victorious!	91
क़ातिलो!	97	The mercenaries	97
ये मेरी ग़ज़लें, ये मेरी नज़्में	107	My poems, my ghazals	107
हम अपने ख़्वाब क्यों बेचें	113	Why should we sell our dreams?	113
नारमन मोइर	119	Norman moir	119
गूंगी कोयलें	125	Mute cuckoos	125

it is most exacting for the same reason because it demands from the poet an unusual degree of intensity of feeling combined with ingenuity of expression to establish his own distinctive identity. Faraz's Ghazals and related love poems were, and are, distinguished for both these qualities. This brought him almost immediate popular acclaim, particularly among the youth who felt in this part of his writings the pulse of their own heart-beat. However Faraz was too sensitive a poet to be oblivious to the demands of the more urgent social realities around him. the heart-break and suffering, the threats and blandishments, the anger and frustration, the hopes and despairs, that a tyrannical social order inflicts on its victims. For a perceptive mind these exterior factors enter into and colour even the most intimate subjective experience. And this is the stuff that Faraz's later poetry is made of as represented in this volume. He protests against injustice as passionately as he professes his love, although the voice at times becomes little too strident, and the expression a little to rhetorical. Nevertheless it is genuine poetry.

The classical poetic idiom that Faraz employs, laden with symbols peculiar to our eastern feudal tradition, and multi-layered meanings of apparently simple words, peculiar to our poetic usage present the translator into another language with almost insuperable difficulties, particularly if the language happens to be as far removed from Oriental poetic tradition as English is. The translator of this volume has wrestled bravely and assiduously English translation from Urdu.

❑❑❑

FOREWORD

by

Faiz Ahmad Faiz

Unlike some other Oriental literatures, both classical and modern Urdu language and literature are very little known to Western readers. Perhaps the only major poet in this language known in the West, at least in the learned circles, is the Pakistani poet, Muhammad Iqbal, Allama (the great scholar) as his countrymen reverently call him. But even Iqbal first attracted attention for his Persian rather than his Urdu verse, and for its ideological content rather than aesthetic appeal.

One reason for this indifference is obvious enough. Compared to Sanskrit, Arabic or Persian, Urdu is a much younger language. It matured only during the last two or three centuries and it cannot, therefore, boast of their opulence of tradition. Another reason is that by the time Urdu, particularly its poetry, attained a fully developed school of its own, its homeland was over-run by factors of the British East India Company. They sought to assert their cultural overlordship in the field of their subjects' language and literature by stamping these was their familiar Victorian patterns. And familiarity naturally bred contempt.

This, however, is past history, and it is time that this communication gap is bridged. Firstly, Urdu today is a fully developed language, and its literary idiom is familiar to millions in almost all parts of Pakistan and India. What is more, its contemporary literature, poetry in particular, is also the favourite and much loved reading of Indo-Pakistani communities settled in many Western developed literatures that nurtured its growth and it has produced, in the last four or five decades, a whole crop of very gifted writers in both prose and verse. Among them a highly celebrated name these days is that of the poet, Ahmad Faraz.

Faraz began his poetic career as a lyricist in the classical style and chose for his formal medium the age-old and very elusive form the Ghazal, at once the most facile and the most exacting. The most facile because it provides the poet with a lavish store of ready made images, symbols, metaphors and other imaginative paraphernalia perfected by the great masters in Urdu and Persian to choose from and to pass as his own. And

From the translator:

In this translation of Faraz's poetry an attempt has been made to preserve the spirit of the original. No effort was made to interpret. The translation is a literal and faithful rendering, and it has avoided the temptation, to use better and more lucid alternative expressions especially where the original images and metaphors were derived from the religion. The rhythmic patterns of the original have also not been disturbed. The aim has been not just to translate a poet's phrasing, but also to retain the flavour of the origenal diction and phrasing.

—M.H.K. Qureshi
Toronto

Romanisation (translation) in the poems of this book has been done as per American transliteration system. For example

'c' stands for **'ch'**

'ś' stands for **'sha'**

and many other Urdu words are transliterated accordingly.

Selected Poetry of
AHMAD FARAZ
(Multilingual edition)
English translation by M.H.K. Qureshi
Star. New Delhi. 2004

© Star Publications New Delhi
ISBN : 81-7650-092-5

Published by:
STAR PUBLICATIONS PVT. LTD.
4/5 Asaf Ali Road, New Delhi, 110002

First Edition : 2004
Price: Rs. 350.00 (in India)
£ 14.95 (in U. K.)

Sole distributors in the U.K.:
INDIAN BOOK SHELF
55 Warren St., LONDON W1T 5NW
(Phone: 020 - 7380 0622, e-mail : indbooks@aol.com)

Photo typeset by Wasi Prints, New Delhi

Selected Poetry of

AHMAD FARAZ

अहमद फ़राज़

की शायरी

Urdu + Roman + Hindi (Devnagri) text
with
English Lyrical Translation

by:
M.H.K. QURESHI

IN THE SAME SERIES:

- ★ **Selected poems of ALLAMA IQBAL**
- ★ **Selected poetry of BAHADUR SHAH 'ZAFAR'**
- ★ **Selections from DIWAN-E-GHALIB**
- ★ **Selected poems of FAIZ AHMAD 'FAIZ'**
- ★ **Selected poetry of QATEEL SHAFAI**
- ★ **Selected poems of SAHIR LUDHIANVI**
- ★ **Selections from SHAKEEL BADAUNI**
- ★ **Selections from TEN URDU POETS**

All these collection include text in Urdu, Roman, Hindi and poetical translation in English.

STAR PUBLICATIONS PVT. LTD.

New Delhi. 110002

Selected Poetry of

AHMAD FARAZ

अहमद फ़राज़

की शायरी

احمد فراز

صحیح معنوں میں عوام کے شاعر ہیں جن کے کلام میں آج کے سیاسی اور سماجی حالات کو انتہائی خوبصورتی سے پیش کیا گیا ہے۔ان کی کئی نظموں اور غزلوں کو ہندوستان اور پاکستان کے نامور مغنی بہت ہی پراثر انداز میں پیش کر چکے ہیں۔

احمد فراز کی زبان اتنی سہل اور سادہ ہے کہ ہر پڑھنے اور سننے والا اس میں اپنے ہی جذبات کا عکس دیکھتا ہے۔

اس مجموعہ میں اُردو کے ساتھ ساتھ ہندی اور رومن رسم الخط میں احمد فراز کا منتخب کلام شامل ہے۔ اور ساتھ ہی انگریزی میں ان نظموں اور غزلوں کا منظوم ترجمہ بھی پیش کیا گیا ہے جو انگریزی جاننے والوں کے لئے ایک بیش قیمتی تحفہ ہے۔

احمد فراز

صحیح معنوں میں عوام کے شاعر ہیں جن کے کلام میں آج کے سیاسی اور سماجی حالات کو انتہائی خوبصورتی سے پیش کیا گیا ہے۔ان کی کئی نظموں اور غزلوں کو ہندوستان اور پاکستان کے نامور مغنی بہت ہی پراثر انداز میں پیش کر چکے ہیں۔

احمد فراز کی زبان اتنی سہل اور سادہ ہے کہ ہر پڑھنے اور سننے والا اس میں اپنے ہی جذبات کا عکس دیکھتا ہے۔

اس مجموعہ میں اُردو کے ساتھ ساتھ ہندی اور رومن رسم الخط میں احمد فراز کا منتخب کلام شامل ہے۔ اور ساتھ ہی انگریزی میں ان نظموں اور غزلوں کا منظوم ترجمہ بھی پیش کیا گیا ہے جو انگریزی جاننے والوں کے لئے ایک بیش قیمتی تحفہ ہے۔